

ÖZGÜRLÜK ÜZERİNE

ÖZGÜRLÜĞÜN BEŞ BİÇİMİ

TIMOTHY
SNYDER

Çeviren: İbrahim Ayyıldız

Çeviri Editörü: Selçuk Durgut

[instagram.com/serbest.kitaplar](https://www.instagram.com/serbest.kitaplar)

x.com/SerbestKitaplar

serbestkitaplar.bsky.social

facebook.com/SerbestKitaplar

pinterest.com/SerbestKitaplar

[goodreads.com](https://www.goodreads.com)

Timothy Snyder

Özgürlük Üzerine
Özgürlüğün 5 Biçimi

On Freedom

Çeviren: İbrahim Ayyıldız
Çeviri Editörü: Selçuk Durgut

Serbest Kitaplar: 56
ISBN 13: 978-625-92706-6-1
1. Baskı: Şubat 2026

Copyright © 2025, Timothy Snyder
Türkçe çeviri Copyright © 2026, İbrahim Ayyıldız

Kapak Tasarımı: Gökhan Yücesan
Sayfa Tasarımı: Serbest Kitaplar

Baskı: Meteksan Matbaacılık ve Teknik San.Tic. A.Ş. • Sertifika No: 46519

Adres: İvedik Cad. Mercan 2 Plaza No: 253/A, Kat 3, Yenimahalle, Ankara • Telefon: (312) 566 06 22
E-Mail: info@serbestkitaplar.com • Web: www.serbestkitaplar.com • Sertifika No: 43914

TIMOTHY SNYDER

Timothy Snyder, Yale Üniversitesi'nde Richard C. Levin Tarih ve Küresel İlişkiler Profesörüdür; ayrıca burada, Holokost Tanıklıkları Fortunoff Video Arşivi'nin danışmanı olarak görev yapmaktadır. Viyana'daki Institute for Human Sciences'in dâimî üyesi olan Snyder, Ukraynalı akademisyenleri, gazetecileri ve sanatçıları savaşın belgelenmesi sürecinde destekleyen Documenting Ukraine girişiminin eş kurucusudur. Çok yıllı, disiplinler arası ve uluslararası bir proje olan Ukrainian History Global Initiative'in akademik kuruluna başkanlık etmektedir. Ayrıca Polonya'nın Krasnogruda kentindeki Borderland Foundation'da düzenlenen Reading the Other seminerinde ders vermektedir.

Snyder, birçok ülkenin devlet nişanları dâhil olmak üzere çeşitli ödüllere layık görülmüştür. Belgesellerde ve diğer filmlerde yer almış; düzenli olarak televizyon, radyo ve diğer medya platformlarında çalışmalarını paylaşmaktadır. Kırk dile çevrilmiş yirmi kitabı, afiş kampanyalarına, filmlere, heykellere, bir punk rock şarkısına, bir rap şarkısına, bir tiyatro oyununa ve bir operaya ilham vermiştir. İfadeleri dünyanın dört bir yanındaki protestolarda alıntılanmaktadır.

timothysnyder.org | X: @TimothyDSnyder | snyder.substack.com

Serbest Kitaplar portföyünde yayınlanan kitapları

- *Tiranlık Üzerine: 20. Yüzyıl'dan 20 Ders*
- *Esaret Yolu: Rusya, Avrupa, Amerika*
- *Özgürlük Üzerine: Özgürlüğün 5 Biçimi*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	20
1. EGEMENLİK	39
2. ÖNGÖRÜLEMEZLİK	80
3. HAREKETLİLİK	128
4. OLGUSALLIK	178
5. DAYANIŞMA	211
6. SONUÇ	242
EK	290
TEŞEKKÜR	291
SONNOTLAR	297
DİZİN	334

ÖNSÖZ

"NE DERSİN? HER ŞEY YERLİ YERİNDE Mİ?" DİYE SORDU Mariia, parlak elbisesiyle gülümseyerek. O sırada, derli toplu küçük kulübesinin alçak kapısından geçip yenden güneş ışığına ve enkazın arasına çıkıyordum. İçeride her şey yerli yerindeydi. Halı ve battaniyeleri, Ukrayna fütürist sanatını andırıcasına düzgün, dikdörtgen desenler hâlinde serilmişti. Jeneratörüne uzanan kablolar itina ile yerleştirilmiş ve su şişeleri hemen elinin altındaydı. Yatağının üzerinde kalın bir kitap açık duruyordu.

Bu geçici metal barınak, Mariia'ya uluslararası bir kuruluş tarafından temin edilmişti. Dışarıda, ipte yün kazaklar kuruyordu. Bir bankın üzerinde, içi keçeyle kaplanmış zarif bir çekmece gözü duruyordu; âdeta açık bir Pandora kutusu gibiydi. Çekmece gözünü beğendiğimi söyleyince, Mariia bana hediye etmek istedi. Bu çekmece, bombalar ve top atışlarıyla yerle bir edilen, hemen önümüzdeki evinden kalan tek yâdigardı. Geçmekte olan bir uçağa endişeyle göz attı. "Olan oldu, ama hiçbirine gerek yoktu" diye iç geçirdi.

Köydeki diğer evler gibi, Mariia'nın evi de Rusya'nın Ukrayna'yı işgâli sırasında yıkılmıştı. Ülkenin güneyinde, Rus ilerleyişinin son noktasında yer alan Posad Pokrovs'ke, verimli ayçiçeği tarlalarının ortasında bir köydü. 2022'nin sonlarında Ukrayna ordusunun Rus güçlerini topçu menzilinin ötesine püskürtmesiyle burası yeniden güvenli hâle geldi. Böylece insanlar köylerine geri dönebiliyor ya da burayı ziyarete gelebiliyordu; tıpkı benim de Eylül 2023'te yaptığım gibi.

Bir bankta oturup Mariia'yı dinlerken özgürlük üzerine düşünüyorum. Köyün kurtarıldığı söylenebilirdi. Peki halkı özgür müydü?

İşkencecilerin ve kâtillerin işgâli altında her ânı öldürülme tehdidiyle geçen günler geride kalmıştı. Fakat bu, tek başına kurtuluş anlamına gelir miydi?¹

Mariia 85 yaşında yalnız yaşayan bir kadın. Düzenli küçük bir konuta kavuştuğu için, evsiz geçirdiği döneme kıyasla daha özgür; çünkü ailesi ve gönüllüler yardıma gelmişti. Ve aynı zamanda, kullandığı oyla oluşumuna katkıda bulunduğu hükümet de harekete geçmişti. Başına gelenlerden yakınmıyor. Fakat cumhurbaşkanının omuzlarındaki ağır sorumluluklardan söz ederken gözyaşlarını tutamıyor.

Onunla konuşurken kullandığımız Ukraynaca işgâlden arındırma (*de-occupation*) sözcüğü, Batı dillerindeki kurtuluş (*liberation*) kavramından daha isabetli. Bu kelime bizi, boyunduruğun ortadan kaldırılmasının ötesine geçerek özgürlük için başka neler gerektiğini düşünmeye dâvet ediyor. Sonuçta, yaşlı bir kadının misafirlerini ağırlayabilmesi ve saygın bir insan olarak gündelik hayatını sürdürebilmesi için ortak bir çaba gerekiyor. İçinde rahat edebileceği düzgün bir evi ve yürüteciyle rahatça çıkabileceği düzgün bir yolu olmadan, Mariia'nın gerçekten özgür olabileceğini hayâl etmek zor.

Özgürlük yalnızca kötülüğün yokluğu değil, iyiliğin varlığıdır.

UKRAYNA'NIN GÜNEYİ BOZKIR, kuzeyi ise ormanlık. Ülkenin kuzeyinde, işgâlden kurtarılmış bir kasabayı ziyaret ettiğimde, özgürlük üzerine benzer düşünceler geçti aklımdan. Çocuklarımı Connecticut'ın New Haven şehrindeki güvenli bir okula bıraktıktan sonra, Rus işgâlcilerin küçük bir toplama kampına çevirdiği, Ukrayna'nın Yahidne köyündeki terk edilmiş bir okul binasına doğru yola çıktım. Köy işgâl altındayken, Rus askerleri 350 kişilik tüm nüfusunu bu okulun bodrumuna tıkmıştı. İki yüz metre kareden küçük bu alanda, biri henüz yeni doğmuş bir bebek olmak üzere, yetmiş de çocuk vardı.

Yahidne Nisan 2022'de işgâlden arındırıldı. Ziyaretimi ise o yılın Eylül ayında yaptım. Rus askerleri zemin kattaki tüm mobilyaları tahrip etmiş, duvarlara Ukraynalılara yönelik insanlık dışı grafitiler karalamıştı. Elektrik yoktu. Telefonumun ışığıyla bodruma inip çocukların duvarlara çizdiği resimleri inceledim. Yazdıkları ("Savaşa hayır" gibi) yazıları okuyabildim; resimlerdeki (*Among Us* oyunundaki Impostor gibi) karakterleri ise daha sonra çocuklarım sayesinde öğrendim. Bir kapı pervazının yanında tebeşirle yazılmış iki liste vardı.

Birinde Ruslar tarafından infaz edilenlerin adları (tespit edebildiğim kadarıyla on yedi kişi), diğer tarafta ise bitkinlikten ya da hastalıktan ölenlerin (tespit edebildiğim kadarıyla on kişi) adları yazılıydı.

Yahidne'ye gittiğimde, hayatta kalanlar bodrumdan kurtulalı çok olmuştu ama özgür sayılırlar mıydı?

Kurtuluş, acıların son bulduğunu imâ eder. Fakat yetişkinlerin desteğe, çocuklarınsa yeni bir okula ihtiyacı vardı. Köyün işgâlden kurtulmuş olması elbette ki önemliydi. Ama Yahidne'nin hikâyesi, bodrumdan çıkmakla son bulmuyordu. Tıpkı bombardımanın durmuş olmasıyla, Posad Pokrovs'ke'nin hikâyesinin son bulmaması gibi.

Yahidne okulunu gezmeme yardımcı olan görevli, bir oyun parkı inşası için yardıma ihtiyaçları olduğunu söyledi. Savaş koşulları düşünüldüğünde, böyle bir istek kulağa garip gelebilir. Ruslar füzelerle çocukları öldürüyor, asimilasyon amacıyla kaçırıyordu. Fakat artık bu suçların işlenmiyor olması ve işgâlin sona ermiş olması yetmezdi. Çünkü çocukların oynayacak, koşacak, yüzecek, yeteneklerini keşfedecek alanlara ihtiyacı var.² Bir çocuk kendi başına park ya da yüzme havuzu yapamaz. Gençliğin neşesi, bu tür şeyleri deneyimlemekten gelir. Bu yüzden, tıpkı yaşlılar için olduğu gibi, gençler için de özgürlük yapıları kurmak ortak bir çaba ister.

ÖZGÜRLÜK ÜZERİNE BU kitabı yazdığım sıralarda, savaşın devam ettiği Ukrayna'ya geldim. Kitabın konusu, burada her yerde somut bir şekilde hissediliyordu. Rusya'nın Ukrayna'yı işgâlinde bir ay sonra, bazı Ukraynalı milletvekilleriyle konuşmuştum. Şöyle diyorlardı: "Özgürlük için savaşıyoruz." "Kaçmayarak özgürlüğü seçmiş olduk." "Özgürlük, işte tam da bu seçimi yapabilmektir."

Bunu sâdece siyasetçiler söylemiyordu. Savaş döneminde Ukrayna'da görüştüğüm askerlerin, dul kadınların, çiftçilerin, aktivistlerin ve gazetecilerin *özgürlük* kelimesini defalarca kullandıklarını işittim. İlginç olan, bu kelimeyi nasıl kullandıklarıydı. Ülkelerinin büyük bir kısmı soykırım amaçlı bir işgâl altındayken, özgürlüğü sâdece kötülüğün yokluğu, *baskının ortadan kalkması* anlamında tanımlayabilirlerdi. Ama hiçbirini bunu yapmadı.

Onlara *özgürlük*le neyi kastettiklerini sorduğumda, görüştüğüm hiç kimse özgürlüğü "Ruslardan kurtulmak" anlamında tanımlamadı. Bir Ukraynalı, "Biz *özgürlük* derken, bir şeyden kurtulmayı kastetme-

yız” diyordu. Bir diğeri ise zaferi “bir şeyi defetmek değil, bir şeyi elde etmek” diye târif ediyordu. İşgâlciler, insanların daha geniş bir dünya ile bağ kurma umudunu, gelecek kuşakların daha iyi bir yaşam süreceğine dâir beklentisini ve bugün alınan kararların gelecekte anlamlı bir sonuç doğuracağı inancını baltalamıştı.

Baskının ortadan kaldırılması, filozofların “negatif özgürlük” dediği şeyi elde etmek açısından elbette hayâtîydi.³ Ama işgâlden kurtulma, yani acının sona ermesi, özgürlüğün yalnızca ön koşuludur, kendisi değil. Bir rehabilitasyon merkezinde görüştüğüm bir asker, özgürlüğü, savaştan sonra herkesin kendi hayâllerini gerçekleştirebilmesi olarak tanımlıyordu. Protez bekleyen bir başka gâzi için özgürlük, oğlunun yüzündeki bir gülümseme idi. İzindeki genç bir asker için özgürlük, sâhip olmayı arzuladığı çocuklardı. Gizli karargâhında görüştüğüm komutanları Valeriy Zaluji ise, özgürlüğü, geleceğe umutla bakabileceğiniz normal bir yaşam olarak târif ediyor.

Özgürlük, bazı şeylerin aynı kaldığı, bazılarının ise daha iyiye gittiği bir gelecek demektir. Özgürlük, yaşamın genişlemesi ve büyümesidir.

BU KİTAPTA ÖZGÜRLÜĞÜ tanımlamayı amaçlıyorum. Bu da öncelikle, kelimeyi aşırı ve kötüye kullanımdan kurtarmakla başlıyor. Kendi ülkem olan ABD’de, özgürlükten söz ederken onun gerçekte ne olduğunu pek düşünmediğimiz kanaâtindeyim. Çünkü Amerikalılar özgürlüğü genellikle, bir şeyin yokluğu olarak algılıyor: işgâlin, baskının, hatta doğrudan devletin yokluğu olarak. Devlet müdahale etmediğinde bireyin özgür olacağını varsayıyoruz. Bu negatif özgürlük anlayışı, sağduyumuzun merkezinde yer alıyor.

Özgürlüğü, bizim dışımızdaki dünyanın bize engel olmaması olarak düşünmek cazip gelebilir; negatif özgürlük kavramı da bunu mümkün kılar. Eğer sorun sâdece bu engellerse, şu hâlde sorun bizden kaynaklanmıyordur. Bu düşünce, konforlu bir alan yaratır. Çünkü, bize bir yanlış yapılmamasının özgür olmamızı sağlayacağını düşünmemize neden olur. Peki, sâdece bu engelleri kaldırmak bizi hakikâten özgürleştirir mi? Üzerine bir şeyler koymak en az engelleri kaldırmak kadar, hatta belki ondan bile daha önemli değil midir?

Özgür olmak için sâdece [kötüyü] reddetmemiz değil, [iyiyi de] onaylamamız gerekir. Bazen [kötü olanı] yıkmak zorunda kalacağız, fakat çok daha fazlasını da inşa etmemiz gerekecek. Çoğu kez hem

dünyayı hem de kendimizi, tecrübelerimize ve edindiğimiz değerlere göre yeniden şekillendirmemiz gerekir. Bu da hem ahlâkî hem de siyasî anlamda doğru yapıların kurulmasını gerekli kılar. Erdem, özgürlüğün ayrılmaz bir parçasıdır.

“Ne taş duvardır hapishaneyi hapishane yapan / Ne de demir parmaklıktır zindanı zindan yapan” der şair.⁴ Bu tamamen niyete bağlıdır. Çünkü baskı, fiziksel engelin ötesinde, niyetle de ilgilidir. Ukrayna’nın Donetsk kentinde terk edilmiş bir fabrika, sanat laboratuvarına dönüşmüştü; oysa Rus işgâli sırasında, aynı bina bir işkence merkezi olarak kullanılmıştı.⁵ Aynı şekilde bir okulun bodrumu da Yahidne’de olduğu gibi, bir toplama kampına dönüşebilirdi.

Zaten ilk Nazi toplama kampları da barlarda, otellerde, kalelerde kurulmuştu. İlk kalıcı kamp olan Dachau, terk edilmiş bir fabrikaydı. Yine Auschwitz, aslında halkı bir Alman saldırısına karşı savunmak için kurulmuş bir Polonya askerî üssüydü.⁶ Polonyalı subayların idam edilmeden önce tutuldukları Sovyet esir kampı Kozelsk ise,⁷ eskiden bir manastırdı; Fyodor Dostoyevski’nin *Karamazov Kardeşler* romanında,⁸ “Tanrı’nın ölmesi, her şeyi mubah kılar mı?” diye sorduğu manastır.

Bizi özgür kılan ne aşkın bir güçtür ne de onun yokluğudur. Tabiat’ın sunduğu bir şanstır ibarettir; ne eksik ne fazla. “Özgür doğduğumuz” söylemi doğru değil. Bir kordonla annemize bağlı ve onun kanına bulanmış bir şekilde çığlık çığlığa doğarız. Özgür olup olmamamız öncelikle başkalarının eylemlerine, bu eylemleri mümkün kılan yapılara ve bu yapıları canlı tutan değerlere bağlıdır; kendi seçimlerimizin o küçük anlık kıvılcımı ve cesaretimiz ise ancak bu koşulların varlığına bağlıdır.

Özgürlüğü mümkün kılan ya da engelleyen yapılar hem fizikî hem de ahlâkîdir. Bu nedenle özgürlük üzerine düşünme ve konuşma şeklimiz oldukça önemlidir. Özgürlük, zihinlerimizi yanlış fikirlerin işgâlinde kurtarmakla başlar. Ve evet, fikirlerin doğrusu ve yanlışı vardır. Göreliliğin ve korkaklığın hüküm sürdüğü bir dünyada, özgürlük mutlaklar arasında bir mutlak, değerleri mümkün kılan bir değerdir. Bu, özgürlüğün diğer tüm iyilerin üstünde olduğu anlamına gelmez. Fakat iyi olan diğer her şeyin hayata geçebilmesi onun varlığına bağlıdır.

Özgürlük, ölü bir Tanrı’nın veya boş bir dünyanın geride bıraktığı bir boşluk değildir. Özgürlük, bir yokluk değil, var oluşturmaya; birçok şeye bilinçli bir âdiyet duymayı tercih edip bunların birleşimlerini haya-

ta geçirdiğimiz bir yaşam biçimidir. Erdemler yıldızlı gökyüzü kadar gerçektir; özgür olduğumuzda bu erdemleri öğrenir, benimser ve uygularız. Zamanla, erdemler arasında yaptığımız seçimler, bizi irade ve şahsiyet sâhibi kılar.

ÖZGÜRLÜĞÜN NEGATİF OLDUĞUNU varsaymak, yani özgürlüğünü sâdece bir şeylerin bize engel olmaması gerektiğine indirgemek, bizi, özgür olmanın tek koşulunun bu engelleri ortadan kaldırmak olduğuna inandırır. Bu bakış açısına göre, özgürlük evrenin varsayılan idôğal hâlidir ve engeli kaldırdığımızda, bir tür aşkın güç onu bize sunacaktır. Oysa bu, oldukça safça bir düşüncedir.

Amerikalılara, özgürlüklerin Kurucu Babalarımız, ulusal karakterimiz ya da kapitalist ekonomimiz sâyesinde bize verildiği öğretilir. Oysa bunların hiçbirisi doğru değil. Özgürlük verilemez. Özgürlük bir miras değildir. Amerika'yı "özgür ülke" olarak adlandırıyoruz, ama gerçekte özgür olan, ülkeler değildir insanlardır. Eritreli muhalif şair Y. F. Mebrahtu'nun söylediği gibi, "Onlar ülkeden bahseder, *biz* ise insanlardan."⁹ Yalnızca insanlar özgür olabilir. Eğer özgürlüğü bize verilen bir şey olarak düşünürsek, ona gerçekten sâhip olmak için ne yapmamız gerektiğini asla öğrenemeyiz. Özgürlüğün verilen bir şey olduğuna inanıyorsanız, ona hiç sâhip olmamışsınız demektir.

Biz Amerikalılar, özgürlüğün, engellerin ortadan kaldırılmasıyla sağlanacağına ve kapitalizmin bunu bizim yerimize gerçekleştireceğine inanma eğilimindeyiz. Oysa, özgürlüğü buna veya herhangi bir dışsal güce bağlamak tam anlamıyla bir tuzaktır. Bu tuzağa düşersek, tehdit altında olduğumuz söylendiğinde güvenlik için özgürlüğümüzü feda etmeye meylederiz. Bu düşünce bize makûl gelir, çünkü özgürlüğü zaten içselleştirmemiştir. Özgürlük ile güvenlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu düşünmek, ölümcül bir yanılgıdır.

Özgürlük ve güvenlik birbirinden ayrılamaz. Anayasamızın önsözünde, "özgürlük nimetleri", "genel refah" ve "ortak savunma" ile birlikte ele alınır. *Hem özgür hem de güvende olmalıyız.* Özgür olabilmemiz için, özellikle de çocukken güvende hissetmemiz gerekir. Çocuklara birbirlerini ve dünyayı tanıma fırsatı sunulmalı. Ancak o zaman, özgür bireyler olarak, hangi riskleri ne uğruna alacaklarına kendileri karar verebilirler.

Rusya Ukrayna'yı işgâl ettiğinde, Devlet Başkanı Volodimir

Zelenski, halkına, güvenlikleri için özgürlüklerini feda etmeleri gerektiğini söylemedi. Bunun yerine, ülkede kalacağını açıkladı. Yahidne'yi ziyaretimin ardından, önünde kum torbaları dizili Kiev'deki ofisinde onunla görüştüm. Zelenski, işgâlden kurtuluşu hem güvenliğin hem de özgürlüğün yeniden tesisi için bir fırsat olarak tanımladı. Şöyle dedi: "Özgürlüğün yitirilmesi güvensizlik yaratır ve bu da özgürlüğün yitirilmesiyle sonuçlanır."

ÖZGÜRLÜK, DEĞERLERİMİZİ BİLMEK ve bunları hayata geçirmekle ilgilidir.¹⁰ Bu nedenle de tanıdığımız ya da hiç tanımadığımız insanlar için ne yapabileceğimize ve onların da bizim için ne yapabileceğine bağlıdır.

Bu önsözü, Kiev'in batısındaki Polonya sınırına doğru giden bir gece treninde yazıyorum. Sınır ne kadar süre kaldığını biliyorum ve bu bilgi bana biraz güvenlik, biraz da çalışmak için özgürlük sağlıyor. Tüm bunlar başka insanların emeği sâyesinde mümkün. Birileri bu rayları döşüyor, bombalandığında onarıyor; birileri vagonları üretiyor, bakımını yapıyor; birileri de bu treni kullanıyor. Ukrayna ordusu şehirleri işgâlden kurtarınca göndere bayrak çekip fotoğraflarını paylaşıyor. Ama Ukraynalılar nezdinde, bir şehir ancak demiryolu seferleri yeniden başladığında hakikâten kurtarılmış sayılıyor.

Rus propagandacıları, doğru ve yanlış diye bir şey olmadığını, dolayısıyla her şeyin mubah olduğunu ileri sürüyor. Bu düşüncenin sonuçları, işgâlden kurtarılmış Ukrayna'nın dört bir yanında görülüyor; Bucha'daki toplu mezarlarda, Posad Pokrovs'ke gibi harap olmuş yerleşimlerde, Yahidne'deki toplama kamplarında. Ukrayna'daki Rus askerleri, yerle bir ettikleri şehirler için "özgürleştirilmiş" diyordu. Bu bir bakıma doğrudur; onların bakış açısına göre, tüm engeller ortadan kalkmıştı. Mariupol'da olduğu gibi, enkazları ve cesetleri kaldırıp yerlerine bir şeyler inşa edebilir ve bunları satabilirlerdi. *Özgürlüğün* bu negatif anlamında, cinayet işlemek ve hırsızlık yapmakta özgürler.

Altımda ilerleyen trenin tekerlekleri ve rayları beni özgür kılmıyor; fakat kendi başıma oluşturamayacağım özgürlük koşullarını yaratarak beni ileriye taşıyor. Bu tren olmasaydı ya da Rusya, Kiev tren istasyonunu yıkmış olsaydı, şu an olduğumdan daha az özgür bir insan olurum. Rusya, kamu hizmetlerini ve okulları yok ettiğinde Ukrayna halkı daha özgür olmadı.

Özgürlüğü, devleti reddederek değil, onu iyi yönetime giden yolda bir rehber olarak kabul ederek sağlayabiliriz. Özgürlüğün doğru tanımından yola çıkmanın, bizi doğru bir yönetim biçimine ulaştırabileceğine inanıyorum. Bu nedenle bu kitap, özgürlük üzerine bir girişle başlayacak ve devlet üzerine yazılmış bir bölümle sona erecek. Aradaki beş bölüm ise felsefeden siyasete götüren yolu ortaya koyacak.

ÖZGÜRLÜK HAYATIMIZDA NASIL bir yer tutar? İlkesel özgürlük ile pratik özgürlük arasındaki bağlantılar *özgürlüğün beş biçiminde* somutlaşır.

Bu biçimler, insanların değerler temelinde harekete geçtiği bir dünya yaratır. Bunlar ne birer kuraldır ne de birer buyruk. Aksine, ortak eylem ile özgür bireylerin oluşumu arasındaki mantıksal, ahlâki ve siyasî bağlardır. Bu biçimler, iki temel çelişkiyi çözmeye yardımcı olur: Özgür bir kişi bireydir, fakat hiç kimse birey olmayı tek başına sağlayamaz; özgürlük bir ömür boyunca hissedilir, ancak oluşumu kuşaklar boyu süren ortak bir çaba gerektirir.

Beş özgürlük biçimi şunlardır: seçim yapmayı öğrenme kapasitesi olarak *egemenlik*; fizikî koşulları kişisel amaçlara uyarlayabilme gücü olarak *öngörülemezlik*; değerleri izleyip zamanda ve mekânda ilerleyebilme imkânı olarak *hareketlilik*; dünyayı kavrayıp onu değiştirebilme kabiliyeti olarak *olguşallık*; özgürlüğün herkes için olduğunu kabul etme bilinci anlamında *dayanışma*.

Özgürlük mücadelesi, doğumla başlar. Bir bebek, dünyayı tanıma ve değiştirme potansiyeline sâhiptir; bu potansiyel, başkalarının desteği ve varlığı sayesinde gelişir. Bu, *egemenlik*dir.

Yolun başındaki bir genç, dünyayı hem olduğu gibi görmeyi hem de nasıl olabileceğini hayâl etmeyi öğrenir. Egemen bir birey, seçtiği erdemleri dış dünyayla harmanlayarak yeni bir şey yaratır. Bu da *yaratıcı esnekliği*, özgürlüğün ikinci biçimi yapar.

Kendi yolumuzu tâyin edebileceğimiz alanlara ihtiyaç duyarız. Fakat gençler, egemen ve yaratıcı bireyler olmalarını sağlayacak koşulları kendi başlarına yaratamazlar. Bu koşullar bir kez sağlandığında ise, onları mümkün kılan kurumlara karşı çıkıp kendi yollarını seçerler. Özgürlüğün üçüncü biçimi olan bu *hareketlilik* desteklenmelidir.

Yalnızca bildiğimiz şeyleri yapmakta ve gidebildiğimiz yerlere gitmekte özgürüz. Vâkıf olmadığımız şeyler bize zarar verebilir; oysa

bildiklerimiz bize güç verir. Bu yüzden, özgürlüğün dördüncü biçimi *olguşallık* ile kurulan bu bağdır.

Hiçbir birey özgürleşmeyi tek başına sağlayamaz. Hem pratik hem de etik açıdan, benim özgürlüğüm diğerlerinin de özgür olmasına bağlıdır. Bu karşılıklı tanıma, özgürlüğün beşinci biçimi olan *dayanışmadır*.

Bazı sağcıların yaptığı gibi, devleti küçümsemek veya devre dışı bırakmak özgürlük bağlamında bir çözüm sağlamaz. Aynı şekilde çözüm, bazı solcuların önerdiği gibi, özgürlük söylemini görmezden gelmek veya bir kenara atmak da değildir.

Özgürlük, devletin gerekliliğini ortaya koyar.¹¹ Bunun gerekçesini de özgürlüğün biçimleri ortaya koyar.

BU KİTAP, MANTIKSAL bir argümanı ve bir hayat döngüsünü tâkip ediyor. Özgürlüğün ilk üç biçimi, yaşamın farklı evrelerine karşılık gelir: Egemenlik çocukluğa, yaratıcılık gençliğe, hareketlilik ise genç yetişkinliğe. Olgusallık ve dayanışma, diğer biçimleri mümkün kılarak bunları tamamlar. Kitapta, bu özgürlük biçimlerinin her birine bir bölüm ayrılmıştır.

Giriş bölümünde, ABD'nin 200. kuruluş yıldönümü olan 1976 yılına dönüyorum; çünkü özgürlük üzerine ilk kez o yıl düşünmeye başlamıştım. Aradan geçen elli yıl boyunca yaptığım hatalardan yola çıkarak, özgürlüğe dâir bazı yanlış anlamaları nasıl fark ettiğimi ve bunların nasıl düzeltilebileceğini göstermeye çalışacağım. Sonuç bölümünde ise, birlikte nasıl iyi bir yönetim modeli inşa edebileceğimizi anlatacağım. O bölümde ayrıca, 2076'da 300. yılını kutlayacak olan ABD'nin, özgür insanların yaşadığı bir ülke olduğunu hayâl edeceğim.

Kitabın bölümleri kısa anlatılardan oluşuyor. Bu anlatıların bazıları, bir felsefi meseleyi ele almaya çalışırken aklıma gelen anılara dayanıyor. Anılarımı tazelediğim bu anlarda tefekküre dalıyorum. Bu da Sokratik yaklaşımın mütevazı bir versiyonunu eski düşüncelerime uygulamama imkân sağlıyor. Böylece kelimelerin anlamlarını ve yaşam alışkanlıklarımı sorgulayarak, bir anlamda zaten içten içe bildiklerimi uyandırma fırsatı buluyorum. Amaç, özgürlük ve ülkem hakkında o anda bana açık görünmeyen hakikâtları görünür kılmak; önceki deneyimlerim olmasaydı, bu sorgulamalar da bugünkü anlamına kavuşamazdı.

Bu, benim gibi bir tarihçiye uygun (olduğunu umduğum) felsefi bir yöntem. Tarihsel örneklerden faydalaniyorum ve bazı bölgelerin geçmişini diğerlerinden daha iyi biliyorum. Bu, ABD hakkında bir kitap olmakla birlikte, Batı Avrupa, Doğu Avrupa, Sovyetler Birliği ve Nazi Almanyası ile kıyaslamalara da yer veriyorum.

Kitap boyunca Antik Çağ'dan günümüze kadarki çeşitli filozoflara göndermeler yapıyor. Bu göndermeler bazen üstü kapalı yapıyor; bu ise, konulara âşinâ olanlara tanındık gelecektir. Şu beş düşünürü ise doğrudan zikrediyorum: Frantz Fanon, Václav Havel, Leszek Kołakowski, Edith Stein ve Simone Weil. Bu isimler Amerikalı değil ve ABD'de pek tanınmıyorlar; birkaç istisna dışında ne burada yaşamışlar ne de bura hakkında yazmışlardır. Bu açıdan, farklı geleneklerden insanlara kulak vermek, onların kavramlarından veya dillerinde var olan terimlerden faydalanmak, içine saplandığımız anlam karmaşasından kurtulmamıza yardımcı olabilir. Her birinden, argümanımı ile-riye taşıyan bir fikir ödünç alıyorum; bu düşünürlerin her konuda bir-birleriyle ya da benimle aynı fikirde olduklarını da iddia etmiyorum.

Bu kitap gelenekten beslendiği ölçüde muhafazakâr, ama yeni bir şey önerdiği ölçüde de radikaldir. Felsefi olduğu kadar, deneyimlere de yer verir. Kitaptaki bazı ifadeler, neredeyse hayatıma mâl olacak bir hastalığın nekahet döneminde aldığım notlardan doğdu. Bazı argümanlar, bir Amerikan yüksek güvenlikli hapisanesinde ders verirken şekillendi. Kitabın önemli bir kısmını ise savaş hâlindeki Ukrayna'ya yaptığım üç seyahat sırasında kaleme aldım.

Ele alınan temel sorular okuyucularımla sayesinde şekillendi. Kitlemel katliamları konu alan *Bloodlands* (*Kanlı Topraklar: Hitler ve Stalin Arasında Avrupa*) ve *Black Earth* (*Kara Toprak: Holokost, Tarih ve Uyarı*) adlı eserlerim, beni bu kitabın etik odağını düşünmeye yönelten toplumsal tartışmalara vesile oldu. En kötüyü târif edebiliyorsam, en iyiyi de târif edemez miyim? *On Tyranny* (*Tiranlık Üzerine*) adlı siyasî risâlem ve *The Road to Unfreedom* (*Esaret Yolu*) adlı çağdaş tarih çalışmam yayımlandıktan sonra, pek çok kişi bana “daha iyi bir Amerika nasıl olabilir?” diye sordu. İşte bu kitap, o soruya verdiğim bir yanıt.

Özgürlüğü tanımlamak, onu savunmaktan farklı bir kulvardadır. Burada, geçmişteki düşüncelerimle hesaplaşıyor, başkalarını sorguluyor ve kimi zaman da sorguya çekiliyorum. Bu yöntem, aynı zamanda cevabın da bir parçası. Özgürlük hakkında bir hakikât olabilir, fakat

ona, kendimizi dünyadan soyutlayarak veya sâdece akıl yürüterek ulaşamayız. Özgürlük pozitif bir olgudur; onu târif etmek, tıpkı onu yaşamak gibi yaratıcı bir eylemdir.

Bu kitap, savunduğu erdemleri örneklemeyi amaçlıyor. Umuyorum ki hem makûl hem de öngörülemez bir kitap olmuştur. Ciddiyet ile de-neysellik arasındaki dengeyi gözetmeye çalıştım. Bu kitap kim olduğumuzu değil, sâhip olabileceğimiz özgürlüğü takdim ediyor.

Trenin penceresinden güneşin doğuşunu izliyorum. Polonya sınırına az bir mesafe kaldı. Bir yaz sabahında tefekküre başlıyorum.

T.S.

Kiev- Dorohusk Treni,

10. Vagon, 9. Kompartıman,

10 Eylül 2023, Saat: 06:10.

GİRİŞ Özgürlük

KUTSAL YIL*

1 976 YAZI. OHİO'DAKİ BİR ÇİFTLİKTE, GÜNEŞLİ BİR ÖĞLEN SONRASI. Gökyüzünde ince bulutlar süzülüyor; ayak altında ezilen çakılların sesi duyuluyor. Yedi yaşını doldurmak üzere olan çocuk, çanı çalmak için bir çiftlik evinin yanında sıraya girmiş. Önünde olasılıklarla dolu bir hayat... İşte o çocuk, bendim.

Çakıllı bir patika, köy yolundan başlayıp yukarı doğru kıvrılıyor. Tepeye tırmanırken, mısır tarlasının ilk birkaç sırasına uzanan bir akçaağaç ile çiftlik evini gölgeleyen yaşlı bir çınarın arasından geçiyor. Akçaağaçta bir salıncak asılı; tam durmadan atladyıp indiğim için usûlca sallanmayı sürdürüyor. Evin ilerisinde, yol iki yuvarlak mısır ambarına ve eski bir ahşap ahıra doğru devam ediyor; oradan da göle doğru alçalan bir patikaya dönüşüyor. Yolun iki yanında fosil ve ok ucu kalıntılarıyla dolu tarlalar var; şimdilerde ise mısır koçanlarıyla kaplı.

Doğum günlerini ve Amerika'nın bağımsızlığının 200. yılını kutlamak için annemin ailesiyle çiftlikteyim. Büyükten küçüğe doğru sıralanan kuzenlerimle sırayla çanı çalıyoruz. O çanın kendine has çift vuruşlu sesi, çocukluğum boyunca kulaklarımda yankılanmıştı. Önce

* Kitabı Mukaddes'in Levililer 25:10 bölümünde geçen "kutsal yıl", Yahudi geleneğinde her elli yılda bir ilân edilir. Bu yılda borçlar silinir; borç karşılığında alacaklıya devredilmiş topraklar, ilk sâhiplerine iade edilir; borcunu ödeyemediği için özgürlüğünü yitirmiş kişiler ise azat edilir. Bu uygulama, sosyal adâletin ve toplumsal yeneden başlangıcın simgesi olarak kabul edilir. -ç.n.

güzel, yüksek bir tını. Bunu, tokmağın çanın kenarına çarpmasıyla çıkan garip ve boğuk bir ses izliyor. Çünkü çan kusurluydu.

Sıra bana geliyor. Çan neredeyse benimle aynı ağırlıkta, ama sağlam monte edilmiş; nasıl hareket ettireceğimi de biliyorum. İpi sımsıkı kavrayıp gözlerimi kapatıyorum ve vücudumu bir kaldıraç gibi geriye yaslıyorum. Gerisini yerçekimi hâll ediyor. Çan, kolay ayırt edilebilir kusurlu bir sesle çalıyor. Geri yaslanmaya devam ederken gözlerimi açıyor ve engin maviliği görüyorum. Aklımda özgürlük var.

Çanı sırayla çaldıktan sonra, beyaza boyanmış, sineklikli bir verandadan içeri dalıyoruz. İlerdeki duvarda bir mastodon dişi asılı. Ayakkabılarımı bulmak için bir an duraksayıp ardından mutfağa geçiyorum. Sessiz şükran duası için oluşturulan çembere en son ben katılıyorum. Tam arkamda, duvara asılmış bir posta sepeti gözüme çarpıyor. Üzerlerine Özgürlük Çanı resmi basılmış; çanın üzerinde, Kutsal Kitap'tan alınmış şu buyruk yazılı: "kutsal yılda, tüm yurttta özgürlüğü ilân edin."

Özgürlük Çanı çatlak. Bu çatlak, pulun üzerinde de açıkça görülüyor. Bu çan, 1752 yılında koloninin Ayrıcalıklar Bildirgesi'nin ellinci yılı vesilesiyle Philadelphia'daki Pennsylvania Eyalet Meclisi binası için yaptırılmıştı. Bugün hâlâ üzerinde olan çatlak ise, 1846'da George Washington'ın doğum gününde çalındığı sırada oluştu.¹

Bu âyetinin devamındaki sözler, çandaki çatlağı [yerine getirilmemiş bir buyruk olarak] yorumlamak için bir imkân sunuyor: "Her biriniz kendi mülküne dönecek, her biriniz kendi ailesine dönecek" (Levililer 25:10). 19. Yüzyıl'da kölelik karşıtları, bu sözleri Amerikan köleliğini sona erdirmeye çağırısı olarak yorumladı. Philadelphia Eyalet Meclisi'ndeki bu çanı sembolleri olarak benimsediler ve ona bugün bildiğimiz adı verdiler. Daha sonra Özgürlük Çanı, kadınlara oy hakkı mücadelesinde de kullanıldı.

1976'da basılan bu pul, yurtsever bir efsaneyi ete kemiğe büründürdü. Oysa gerçekte, Temmuz 1776'da Philadelphia'da Bağımsızlık Bildirgesi okunduğu sırada ne çan çalınmıştı ne de bugünkü adı taşıyordu. Özgürlük Çanı adı, özgürlüğe hiç erişemeyenlere atfen verilmişti. Geçmişi yüceltmekten çok, daha âdil bir geleceği talep etmenin simgesiydi.

200. yıl dönümü, bir çocuk için kafa karıştırıcı bir kavramdı. Çünkü, 200 yıl önce yaşanmış bir şeyle -Britanya İmparatorluğu'nun

koloniler üzerindeki hükmünü kaybetmesiyle– özgürlüğün elde edilmesini bağdaştırmayı gerektiriyordu. Biz Amerikalıların, artık ebediyen özgür kalacağı varsayılıyordu. Özgürlük Çanı, 200. yılın sembolü yapılarak, kadınlara ve Siyahilere* dâir göndermelerden arındırılmıştı; böylece, geçmişte kusursuzca tamamlanmış bir özgürlük tasavvuruna dönüştürülmüştü.

İlk bakışta, özgürlüğün bir müdahalesizlik hâli olduğu ve devletin her birimizi eşit biçimde kendi hâline bırakması gerektiği düşüncesi mantıklı görünebilir. Bu sezgi, tarihsel bir sömürü geçmişinden beslenir. Geleneksel olarak bazı insanlar, kölelerin ve kadınların emeğini sömürebildikleri için kendilerini özgür saymışlardır. Özgürlüğün başkaları üzerinde kurdukları tahakküm olduğuna inananlar, onu negatif anlamda, yani devletin müdahalesizliği olarak tanımlarlar. Çünkü köleleri özgürlüğüne kavuşturabilecek ya da kadınların oy hakkını tanıyabilecek tek kurum devlettir. Özgürlük Çanı’nı Amerikan Devrimi ile özdeşleştirmek, özgürlüğün ne olduğu ve bu çanın kimler için çaldığı sorusunun üzerine örtmektir.

Yedi yaşına basmak üzere olan bir çocukken, *yeraltı demiryolu*** ifadesini duymuş ve bir çiftlik evinin mahzeninde saklanmanın nasıl bir şey olacağını merak etmişim. Fakat Amerikan bağımsızlığının neden herkes için özgürlük anlamına gelmediğini sormak aklıma gelmemişti. Benim yaşımdaki Siyahî çocuklar içinse böyle bir soru gereksizdi; çünkü cevap yaşamlarının kendisiydi.

UÇUŞLAR

Zil çalıyor. Özgürlük zamanı. Akşam yemeği zamanı. Doğum günü en yakın olan ben olduğum için sıranın başına geçiyorum. Büfe, verandan mutfağa açılan kapının hemen yanında başlıyor, tezgâh boyunca mutfağın çevresini dolanıyor: sırasıyla (hâlâ tencerede kaynayan) tatlı mısır, et, sebzeler, patates püresi, güveçler, ekmek, tatlılar ve kahve. Dışarıda ise, dileyenin dilimleyip yemesi için verandaya bırakılmış karpuz var.

Masanın biri mutfakta, diğerleri ise zemin kattaki odalara dağılmış; odaların bazılarında duvarlarda ataların portreleri asılı.

* Yazar, “Black” sözcüğünü kitap boyunca siyahî kimliği ifade eden özel bir toplumsal ve tarihsel kategori olarak büyük harfle yazmıştır. –ç.n.

** 19. Yüzyıl’da kölelikten kaçan Afro-Amerikalıların, güneyden kuzeye veya Kanada’ya ulaşmasını sağlayan yeraltındaki gizli geçiş güzergâhları. –ç.n.

Portrelerin arasında Ohio Eyaleti tarafından verilmiş bir sertifika var; mülkün yüz yıldan uzun bir süredir elde tutulduğunu gösteriyor. Annemin ailesi, 1812 Savaşı, İç Savaş, Birinci Dünya Savaşı ve Büyük Buhran boyunca burada yaşamış. Annem, İkinci Dünya Savaşı’nın ortasında burada doğmuş. Babamsa, aynı şehrin öteki yakasında, başka bir çiftlik evinde dünyaya gelmiş.

1969’daki Ay’a inişten birkaç hafta sonra, Vietnam Savaşı’nın ortasında, Ohiolu bir mucidin adını taşıyan bir hastâne de dünyaya geldim. [Balon gibi atmosferdeki havadan daha hafif araçlar yerine, günümüz uçakları gibi] havadan daha ağır araçların uçuş projelerini hayata geçiren Wright Kardeşler, bunu sâdece birkaç kilometre kuzeyde, Dayton’daki bisiklet dükkânlarında gerçekleştirmişti.

Dayton, Amerika’nın önemli bir yenilik ve sanayi merkeziydi. İlk ticarî kargo uçuşu ve ilk helikopter uçuşu burada yapılmıştı. 1900 yılı itibarıyla, her gün onlarca trenin uğradığı Union Station sâyesinde önemli bir demiryolu kavşağı hâline gelmişti. Hastâneye adını veren Charles Kettering, otomobiller için elektrikli marş motorunu icat etti. Meslek hayatına National Cash Register’da (bugünkü NCR) başlamış, DELCO’yu (Dayton Engineering Laboratories Company) kurmuş ve General Motors’un Ar-Ge bölümünü yönetmişti.²

1970’lerdeki çocukluk yıllarımda güneybatı Ohio’da, Wright-Patterson Hava Üssü’yle birlikte bu üç şirket, bölgenin en büyük işverenleriydi. İşçilerin tamamı sendikalıydı. Çiftçiler National Cash Register’a “Nakit [Cash]”, Wright-Patterson Hava Üssü’ne ise “Tarla [Field]” diyordu. Şehirli çocuklarsa bunlara “NCR” ve “Wright-Pat” derdi.

Ay’a ilk ayak basan adam olan Neil Armstrong, Ohio eyaletinde, Dayton’un kuzeyindeki Wapakoneta şehrindeydi. Biz çocuklar onun müzesini gezmiş ve kendisiyle yüz yüze tanışma fırsatı bulmuştuk. Anneannemde, onun imzalı bir fotoğrafı vardı. Anneannemin küçük erkek kardeşi, uzay mekiği projesinde görev almış bir pilot ve mühendisti. *Columbia*’nın fırlatılması, çocukluğumun en heyecan verici ânıydı. Fırlatmayı televizyondan izlemiş, ardından da dışarı çıkıp gökyüzüne bakmıştım. 1903’te ilk kez havadan ağır bir aracın uçuşu, 1969’da Ay’a iniş, 1981’de uzay mekiği... Bu gidişat, mâcera dolu bir hareketlilik çağını müjdeliyordu.

Annemle babam, Ohio’nun Clinton bölgesindeki çiftliklerde büyümüş, ardından Ohio Eyalet Üniversitesi’ne gitmişlerdi. Ben de

çocukluğumun büyük kısmını o çiftliklerde geçirdim. Yazları dedem bizi hem çalıştırır hem de şehir panayırına götürürdü. Dedem, her an bir maç yapılacaktı gibi eski beyzbol sopalarını ve eldivenlerini verandakapısının kenarında tutardı. Ben de kendi eldivenimi getirir, ahırın avlusunda beyzbol oynamanın bir yolunu mutlaka bulurdum. Dışarıda hayâlî bir maçın içindeymişim gibi oynarken, televizyonda da Cincinnati Reds'in maçı olurdu. Babaannem mısırı fazla pişirmem gerektiğini öğretir, tarihî romanlarını benimle paylaşır ve kişinin konuşma üslûbu üzerine düşünceli ama eleştirel yorumlar yapardı. Zamanında babama tek sınıflıklı bir okulda öğretmenlik yapmıştı.

Şehrin öteki yakasında, anneannemle dedemin canlı ev olarak andığımız evinde, üst kata çıkıp kendi köşeme çekilmeyi severdim. Anneannemin fosil koleksiyonları arasında, paleontoloji, zooloji ve *A Wrinkle in Time* (*Zamanda Kıvrılma*) gibi geçmişe, bugüne ve alternatif geleceklere dâir kitaplara gömülürdüm.

1982 yılbaşında, tavan arasındaki soğuk ve esintili odada, komünist Polonya'da sıkıyönetim ilân edildiğini okuyordum. Amerikalıların istikrarsızlık ve nükleer savaştan kaygılandığı yazıyordu, ama ben tüm bu olup bitenlerde canlı, ilgi çekici bir şeyler olduğunu hissediyordum. Dergilerdeki fotoğraflarda, zırhlı askerî araçların gri rengi ve yerdeki kirli kar, protestoları bastırılan Dayanışma adlı işçi sendikasının kırmızı pankartlarıyla keskin bir tezat oluşturuyordu.

Soykırımlar

Çocukluğumda, Sovyetler Birliği bana hep çok yakın bir mesafede görünürdü;³ kıtalararası balistik füzelerle yalnızca birkaç dakika. *Reader's Digest* dergisinde, Sovyet ve Amerikan nükleer cephanelikleri hakkında yazılar çıkardı. Süper güçlerin yıkım kapasitesine duyulan bu saplantı, Soğuk Savaş'ta doğrudan acı çeken insanları görmezden gelmenin bir yoluydu; ABD Lâtin Amerika'yı, Sovyetler ise Doğu Avrupa'yı işgâl ediyordu.⁴

1980'lerde, ABD'de toplumsal hareketlilik yavaşlarken, nükleer çatışma ihtimâli daha sık konuşulur olmuştu. Öyle ki 1984'te çalan bir telefonu –elbette sâbit hattı– açıp bir ankete katıldığımda, “Bakkallarda çalışmak güvenli mi?” ve “Nükleer savaştan korkuyor musunuz?” sorularını hiç yâdırgamamıştım.

Amerikan nükleer füzelerine, Bağımsızlık Savaşı'ndaki milislerden

esinle “Minutemen [Hazır kıta Adamları]” adı verilmişti. 1970'ler ve 1980'lerde, ABD ile Sovyetler Birliği arasında yaşanacak bir nükleer savaş tahayyülü, gündelik hayatın bir parçası olmuştu. Evimizin arkasında (batı yönünde), 400 metre ötede demiryolu hattına kadar uzanan bir çayır vardı. O günlerde yük trenleri bu raylardan geçirdi. Çayırın içinden geçen bir dere, balık tutmaya çalıştığımız küçük koruluğu sulardı. Evimizin güneyindeyse, yolun karşısında, bir mısır tarlası yokuş yukarı uzanıp bir dinî eğitim okulunda son bulurdu. Bu okulun çan kulesinin tepesindeki siren, kasırga uyarısı için tatbikat amaçlı çalınırdı; ama mahâlledeki çocuklar bunu hep hava saldırısıyla ilişkilendirirdi. Köpük bardaklarla kerevit yakalamaya çalıştığımız dere kıyısından yukarı bakarken, aklımızdan mantar bulutları geçirdi; siren çaldığında, öğle vaktinin geldiğini de anlardık.

Anneannem Lucile, tehlikenin her zaman uzaktan gelmediğini söylediğinde çok şaşırmıştım.⁵ 1984'te, Normandiya Çıkarması'nın 40. yıldönümünde, öğretmenim, İkinci Dünya Savaşı hakkında onunla röportaj yapmamı istemişti. Mutfak masasında karşımda otururken, akrabalarla görüşmenin savaşı anlamak için doğru bir yöntem olmadığını söyledi. Fakat kendisi de bir öğretmen olan Lucile, bu ödevi bana bir şey öğretme fırsatı olarak gördü. Genelde neşeliydi; hep güler, şeker ikram ederdi. O yaşa kadar onu ciddi bir yüz ifadesiyle neredeyse hiç görmemiştim. Ama o gün gördüm. Hangi konulara odaklanmam gerektiğini anlatırken gözleri büyümüş, yüz kasları gerilmişti. Savaş hakkında yazacaksam, “tüm o Yahudi milletin” başına gelenleri kavramam gerektiğini söyledi. İçini çekti, sonra yeniden gülümsedi.

Yahudilere yönelik soykırım, çok da eski bir tarihte yaşanmamıştı.⁶ Beşinci sınıfta, okul kitaplığında tesadüfen bulduğum Anne Frank'ın günlüğünü okumuştum. Fakat anneannemle röportaj yaptığım sıralarda, Yahudilere yönelik kitlesel katliam, savaşa ilişkin hâfızada bugünkü kadar merkezî bir yer tutmuyordu.⁷ Bu açıdan, *Holokost* kelimesi Amerikan kamuoyunda ancak 1978 yılında yayımlanan bir televizyon dizisinin ardından yaygınlaşmıştı; ancak 1980'lerde, terim hâlâ muğlaktı. Nükleer holokostu konu alan 1983 yapımı *The Day After* adlı televizyon filmi yüz milyon Amerikalı tarafından izlenmişti. 1985 yılının Aralık ayında, bir öğleden sonra, yerel halk kütüphanesinde turuncu bir koltukta otururken, birkaç gencin nükleer savaş planına kulak misafiri olmuşum: altılı bira alıp Wright-Pat'e gidecek, radyasyondan yavaş yavaş ölmektense parlamayla ânında öleceklerdi.

Nükleer bir holokosta yönelik bu varsayımsal tehdit algısı, Holokost'tan alınabilecek derslerin önüne geçmiş olabilir. Uzun menzilli füzelerle gerçekleştirilecek olası bir yıkım, yakın tarihte yaşanmış bazı gerçeklerin önüne geçiyordu; kısmen demokratik olan sistemimizin ne kadar kırılğan olduğu,⁸ büyük yalanların çok hızlı bir şekilde huzursuzluk üreten alternatif gerçeklikler yaratabildiği⁹ ve insanların birbirlerini nasıl da gaddarca öldürebildiği açık bir şekilde görülmüştü. Soğuk Savaş boyunca Amerikan ve Sovyet propagandası, birbirlerini durmaksızın Nazilerle özdeşleştirdi. Fakat onlarca yıl süren bu karşılıklı suçlamalar, belki de herkesi asıl tehlide, yani faşizmin kendi ülkelerinde zuhur edebileceği ihtimâline karşı duyarsızlaştırdı.

Ergenlik dönemimde, korkunun ülkeyi giderek daha az özgür hâle getirdiğini düşünmeye başlamıştım. 1987'de üniversiteye başladığımda, nükleer silâhlar üzerine müzakere yürüten bir uzman olmayı hedefliyordum. Bu hedefin onursuz bir yanı yoktu, ama Amerikan gerçekliğine sırt dönmek anlamına geliyordu. Çünkü tam da gözümün önündeki korkunun asıl kaynakları bambaşkaydı.

ÇANLAR

1980'lerin sonlarında, üniversite öğrencisiyken, tıpkı Doğu Avrupalı muhalifler gibi, korkunun ötesine geçerek siyaset geliştirebilen insanlara hayranlık duyuyordum. Sovyet nükleer programının kurucularından Andrey Saharov, Batılılara, nükleer caydırıcılıktan ziyâde insan onuruna odaklanmaları gerektiğini söylüyordu. Yazısını okurken, ifadelerin bende bıraktığı etkiyle başımı kaldırıp gökyüzüne baktığımı anımsıyorum. Mümkünse, korkunun kaynaklarını ortadan kaldırma, ama aynı zamanda kendi korkularımızın sorumluluğunu da üstlenmeliyiz. Özgürlük yalnızca bir yokluk (müdahalesizlik) hâli olamaz; kendimizden başlayıp dünyaya yayılmalı.

1989 sonbaharında, üniversite üçüncü sınıftayken, nükleer silâhsızlanma alanında yönelik kariyer hayâlim başlamadan bitmişti. Doğu Avrupa'da komünizm çöktü ve Sovyetler Birliği ile silâhların kontrolü üzerine yürütülen görüşmeler, hızla anlaşmalara dönüşmüştü. Doğu Avrupa'dan bildiren Amerikalı muhabirlerin yazılarını okumak heyecan vericiydi. Brown Üniversitesi'nin Dış Politika Geliştirme Merkezi'ndeki yarı-zamanlı işim sayesinde, sonradan iktidara gelen bazı muhaliflerle tanışma fırsatı buldum.

Washington'da düzenlenen bazı toplantılarda, Çekoslovakya Dışişleri Bakanı Jiří Dienstbier'e refakât etmekle görevlendirilmiştim. Fakat onu hiçbir toplantıya zamanında yetiştiremedim. Çünkü programa aldırış etmiyor, sürekli sigara molası veriyordu. Başkan yardımcısını ve dışişleri bakanını bile bekletmiştik. O sıralarda özgürlük anlayışım bütünüyle verimlilik etrafında şekillenmişti; onun özgürlüğü bambaşka yaşaması beni hayli afallatmıştı.

Üniversitenin ikinci yılında, nükleer silâhların denetimi üzerine bir dönem ödevi yazmıştım; üçüncü sınıfta ise ekonomiye yönelerek, ileride bitirme tezime dönüşecek olan Sovyet savunma reformu ve Sovyet tekelliliği üzerine çalışmaya başladım. 1990 yılının Kasım ayında, son sınıfın güz döneminde, bazı çalışmalarımı sunmak üzere Moskova'ya davet edildim. Bu, ilk transatlantik uçuşumdur; bir zamanlar füzelerin izleyeceğinden korkulan rotanın tersine gidiyordum. Uçak alçalırken, aşağıda yamalı bohça gibi uzanan kolektif çiftlikleri izledim.

Sovyet lideri Mihail Gorbacov'un reform döneminin sonlarıydı. Yirmi bir yaşında, hiçbir sorumluluğu olmayan bir genç olarak Sovyet başkentine keşfedilecek bir yer gözüyle bakıyordum. Ağır anahtarlığı Akademicheskaya Otel'i'nin resepsiyonuna bıraktım ve ardından, hızla inen yürüyen merdivenlerle, aynı zamanda sığınak olarak da tasarlanmış derin metro istasyonuna indim; istasyon isimlerini ezberliyor, yabancıardan yol târifi alıyordum. Yolcuların telâşlı bakışları, dükkânlardaki bomboş raflar ve bakımsız çiftlikler, makaleme de konu ettiğim şekilde, bu ülkenin artık daha fazla ayakta kalamayacağı yönündeki tezimi doğruluyordu.

İnsanlar bana yol târif ediyordu, bu iyi bir şeydi; çünkü şehir büyük, gündüzler kısa, hava soğuktu ve binalar da her semtte aynıymış gibi görünüyordu. Konferansta tanıştığım bir Rus akademisyen beni evinde ağırladı; yaşıttım olan iki çocuğu Moskova'yı çok daha iyi gezmemi sağladı. Sovyetler Birliği'nin yakında çökeceğini patavatsızca dile getirdiğimde yüzlerinde sâde bir hüznün belirdi. Genç bir Amerikalı akademisyen böyle diyorsa, buna ne şüpheydi. Fakat onların hayâl ettiği Sovyet sonrası Rusya, bir çarın yönettiği yeni bir imparatorluktu. Evde bana, Sovyet öncesi Rus İmparatorluğu dönemine âit bazı değerli eşyaları gösterdiler.

Birlikte Kremlin'i gezdiğimiz gün kar yağıyordu. Kar taneleri, akıl almaz büyüklükteki "Çar Çanı"nın üzerinde eriyordu. Yaklaşık iki yüz ton ağırlığındaki bu çan, kaldığım dâirenin bulunduğu apartmanla neredeyse

aynı büyüklükteydi. Mutlak güce sâhip bir hükümdarı yüceltmek üzere dökülmüş bu demir yığını, hiçbir işe yaramadan öylece duruyordu. İşlevinden uzak bu nesne, Moskova'daki konferansta ele alacağım Sovyet ekonomisindeki orantısızlıklar üzerine düşünmemi sağladı.

DENGE

Fizik kanunlarına göre, bir çiftlikte direğe asılı duran bir çan denge dedir: onu aşağı çeken yerçekimi kuvveti, asılı durduğu yapıdan gelen karşı kuvvetle dengelenir. Bir çanı havaya kaldırıp çalınabilir hâle getirmek özenli bir uğraş ister. Her denge durumu aynı değildir. Çar Çanı, çalınmasına imkân vermeyen bir dengede durmaktadır.

Ekonomistler de denge kavramından söz eder. Her şeyin denge de görüldüğü durumları severler; bunu da insan eylemlerinin toplamından doğan ve onu aşan, gayri şahsî bir güç olarak tanımlarlar. Örneğin, bir şeyin miktarını ifade eden *arz*, insanların o şeyi ne kadar istediğini ifade eden *talep* ile dengelenir. Bu bakışta denge, her şeyin yoluna girdiği bir masalın mutlu sonu gibidir. Çünkü insanları, amaçları olan bireyler olarak düşünmeye gerek kalmaz; piyasalar nasılsa onların yerine düşünecektir. İnsanların dünyaya nasıl geldiğini, neden bir şeyler istediklerini ya da özgür olmanın ne anlama geldiğini de sormaya gerek kalmaz.

1990 sonbaharında Sovyetler Birliği'ne yaptığım seyahatte, ekonomi alanında bazı projeler üzerinde çalışıyordum. Yine aynı dönemde tarih bölümünden lisansüstü dersler de alıyordum ve bu alanda doktora yapmak üzere burs başvurusunda bulunmuştum. Tarihin öğrenmekle tükenmeyen derinliğini seviyordum; her yeni kitapta, yeni öğrenilmiş her olayın ardında, öğrenilen her yeni dilin içinde bir sürpriz saklıydı. Geçmiş, Bolşevik Devrimi ya da Amerikan Devrimi gibi, gerçekten yaşanmış çılgın ihtimallerle doludur. 1989'daki Doğu Avrupa devrimlerinin öngörülemezliği, başka ne gibi sürprizlerin kapıda olabileceğini düşünmeme yol açmıştı.

Kasım 1990'da Moskova'dayken, tarih, Sovyet akademisyenlerle aramda ortak dil oldu. Devrim öncesi, imparatorluğun son dönemindeki Rus ekonomisi ve 1930'lardaki yıkıcı hızdaki sanayileşme hakkında konuşuyorduk. Planlı ekonomiyi başka bir yapıya dönüştürmenin zorluklarının ekonomi kitaplarında öngörülemediği konusunda onlarla hemfikir dim.

Soğuk ve kuranderli konferans salonunda, zihnimin başka yerlere kaydığı anlarda, notlarımın kenarlarına küçük çanlar karalıyordum. Rus İmparatorluğu'nda, 1591 ve 1771 yıllarında, halkın toplanmasını hızlandırdığı düşünülen çanlar Sibiry'a sürgün edilmişti.¹⁰ 1510'da Moskova, Pskov kasabasını fethettikten sonra, halk toplantılarını dururmakta kullanılan çanı kaldırmıştı.

Çanların etrafına kelepçeler de çizdim. Sovyetler Birliği'nde, Sovyet tekelleri üzerine yaptığım araştırmalardan bildiğim kadarıyla, ülkedeki tüm kelepçeler Pskov'da üretiliyordu.¹¹ (2014'te Pskov'dan gelen birlikler Ukrayna'yı işgal etti; 2022'de Bucha'da sivilleri katletti.) Sovyet ekonomisinin geri kalanı da benzer biçimde merkezileştirilmişti: hayati önemdeki ürünler yalnızca birkaç tesiste, hatta bazen tek bir fabrikada üretilirdi. Doğalgaz ve petrolün çıkarılması ve dağıtımı da son derece merkezî bir yapıdaydı.

Tekel yapısının piyasa ekonomisine geçişte zorluk çıkaracağını anlatmaya çalışıyordum. (Vladimir Lenin gibi) Kapitalizmin radikal eleştirmenleri de (Friedrich Hayek gibi) radikal savunucuları da tekelin baskı anlamına geldiği konusunda hemfikirdi. Oysa piyasaların, rekabeti mümkün kılması, bilgiyi yayması ve ekonomiyi siyasetten ayırıştırması beklenir. Peki ya devâsa Sovyet işletmeleri özel mülkiyete geçtiğinde ne olacaktı? Bu tekel sâhipleri, rekabeti önlemeye, medyayı ele geçirmeye ve siyasî gücü tekelleştirmeye çalışacaktı. Benim savım şuydu: Sovyetler Birliği çözülmeye başladığında, sanayi üretiminin birkaç merkezde yoğunlaşmış olması bu süreci hızlandıracaktı; çünkü değerli kaynakları ele geçiren yerel aktörler, yeni kurulan devletleri denetim altına alarak bu kazanımlarını koruma yoluna gidecekti.

Bu nedenle, Sovyetler Birliği'nde kapitalizme geçiş süreci, her şeyi sıfırlayıp kusursuz piyasalar yaratacak bir temizlik hareketi değil, daha uzun ve karmaşık bir siyasî tarihin devamı olarak görülmeliydi. 1990 Kasımı'nda gözlemlediğim Sovyet gerçekliği, bırakınız yapsınlar (*laissez-faire*) yaklaşımının doğru sonuca götürmeyeceğine işaret ediyordu. Çünkü çok zenginlerin yönetimi anlamına gelen oligarşi de nihâyetinde bir denge hâlidir. Tıpkı asılı olmayan devâsa bir çanın yerde dengede durması gibi.

O gün, tüm bu hususları tam olarak aktarabildim mi emin değilim. Devâsa salon, sesin yankılanmasına neden oluyordu; boyunlarında atkılarıyla oturan katılımcılar sunumlar sırasında titriyordu; ortamdaki sigara dumanı, tuhaf bir şekilde, havadan daha sıcaktı.

O dönemde kimse Rus olmayan ulusları pek dikkate almıyordu. Amerikalılar, Sovyetler Birliği'ne "Rusya", Sovyet vatandaşlarına ise "Ruslar" diyordu. Bense nispeten daha bilgiliydim; bunu da askeri üsleri ve büyük fabrikaları incelemiş olmama borçluydum. Gerçekte, Sovyet nüfusunun yarısı Rus değildi ve topraklarının dörtte biri de Rus olmayan cumhuriyetlerden oluşuyordu. Rusya Federasyonu'nun kendisi bile, barındırdığı büyük çeşitlilik nedeniyle bir "federasyon" olarak tanımlanıyordu: Örneğin, Sovyetler'in en kalabalık etnik gruplarından biri olan Tatarlar bu federasyonun sınırları içindeydi. Nüfus bakımından, Rusya'yı Ukrayna tâkip ediyordu. Amerikalı katılımcılar, Ukraynalı hetman (komutan) Mazepa'nın Çar Petro'dan kopuşunu konu alan *Mazepa* adlı operayı izlemişti. Ara sırasında, gruptaki ekonomistler, Rusya uzmanlarına Ukrayna'nın gerçekten ayrı bir ülke olup olmadığını sordu. Ortak kanaât, pek de öyle olmadığıydı.

Jet lag yüzünden uykusuz geçen bir gece boyunca, Marksizm konulu bir seminer için okumalar yaparken,¹² komünizm ile kapitalizmin önderleri arasındaki tuhaf benzerliği düşündüm. Kapitalistler, özel mülkiyetin yeniden tesis edilmesi hâlinde komünist toplumların kendiliğinden düzeleceğinden *emindi*; tıpkı Marksistlerin, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması hâlinde kapitalist toplumların kendiliğinden düzeleceğine *emin* olmaları gibi. Özel mülkiyetin yeniden tesisine yönelik bu ilk görüş beni cezbetmişti. Geçmişten sıyrılıp yeni bir başlangıç yapmak güzel olmaz mıydı? Ama bu, fazlasıyla özgüvenli bir yaklaşımdı; tıpkı Marx ile Engels'in, ya da Sovyet deneyimi başlarken Lenin ile Troçki'ninki gibi.¹³

1989 ilkbaharından 1991 ilkbaharına kadar Dış Politika Geliştirme Merkezi'nde, 1990 yazında Washington'daki *Foreign Policy* dergisinde, 1991 yaz ve sonbaharında ise yine Washington'da Uluslararası Ekonomi Enstitüsü'nde öğrenci olarak çalıştım. Doğu Avrupa'da komünizmin çöktüğü 1989'un sonundan Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991'in sonuna kadar, elit çevrelerde ortak bir görüş birliğinin hâkim olduğunu hissediyordum. Fakat akıllı geçinen bu insanların çok azı gelişmeleri isabetle öngörmüştü. [Baba] George H. W. Bush yönetimi, Gorbaçov'u son ana kadar destekledi. ABD'nin politikası, Sovyetler Birliği'ni bir arada tutmaktı. Başkan Bush, 1 Ağustos 1991'de Kiev'e gitti, fakat niyeti Ukraynalılara bağımsızlık ilân etmemeleri çağrısında bulunmaktı.

18 Ağustos 1991'de, Georgetown'daki kiralık dâiremde erkenden yatağa girmiştim. Gün boyunca Rus ekonomisi ve Almanca çalışmış, ardından da 22. yaş günümü kutlamak için birkaç arkadaşşıma yemek hazırlamıştım. Gece Rus bir arkadaşşımin aramasıyla uyan-dım; "Büyük devrim!" demişti. Sovyetler Birliği'nin sonunu getirecek olan Gorbaçov'a karşı darbe girişimini kastediyordu. 24 Ağustos'ta, Ukraynalı komünistler bağımsızlıklarını ilân etti. Bir ay sonra, Sovyet tekeli üzerine yaptığım çalışmayı tamamlayıp Oxford'da tarih alanında yüksek lisansa başladım. Sovyetler Birliği'nin resmen dağıldığı Aralık ayında Çekoslovakya'daydım. Yılbaşından hemen sonra, gece trenine binip Prag'dan Varşova'ya geçtim. Nisan 1992'de Viyana'da Sovyet tekeli hakkında bir sunum yaptığımda,¹⁴ bir zamanların Sovyetler Birliği ekonomistleri, artık yeni bağımsız devletleri temsil ediyorlardı.

Sovyetler Birliği dağılırken, Amerikalıların kaygıları yerini tuhaf bir coşkuya bıraktı. Devrim ya da çözülmeyi öngören olmamıştı. Buna rağmen birçok kişi, bundan sonrasına dâir kendinden emin konuşuyordu: kalıcı bir kapitalist denge, beraberinde demokrasiyi ve özgürlüğü getirecekti.¹⁵ Elbette, yapısal meseleler hakkında kaygılanan daha nitelikli ekonomistler de vardı. Yine de hâkim görüş, negatif özgürlük anlayışıydı: Sovyetler'in merkezî planlaması ve devlet mülkiyeti gibi engeller ortadan kalktığında, geriye yalnızca iyi şeyler kalacaktı. İşte geleceğe dâir bu garip özgüven, benim geçmişe yönelme kararımın başlıca nedenlerinden biri olmuştu.

İSTİSNACILIK

Soğuk Savaş, ABD için ahlâkî bir sınamaydı. Anti-komünizm, McCarthyci ihbarcılığa yol açtı. Aynı zamanda, sağcı diktatörleri desteklemenin, Karayipler ve Lâtin Amerika ülkelerini işgâl etmenin ve demokratik yollarla seçilmiş liderleri devirmenin gerekçesi hâline geldi.¹⁶

Bu bilgilerle haşır neşir büyüdüm. Çünkü ailem, ABD'nin 1965'teki müdahalesi sırasında, Dominik Cumhuriyeti'nde Barış Gönüllüleri'nde görev yapıyordu. Daha sonra El Salvador'a gönderil-

* McCarthycilik: 1950'lerde, ABD Senatörü Joseph McCarthy'nin öncülüğünde yürütülen, birçok kişinin komünist olmakla suçlanıp soruşturmalara mâruz kaldığı baskıcı ve paranoyak dönem. -ç.n.

** 1961'de ABD Başkanı John F. Kennedy tarafından başlatılan, gönüllü katılıma dayalı bir program. Eğitim, sağlık ve tarım gibi alanlarda gelişmekte olan ülkelere katkı sağlamayı ve kültürel etkileşimi artırmayı amaçlar. -ç.n.

diler. Ben küçükken, Salvadorlu genç bir kadın altı ay boyunca bizde kalıp kardeşlerimle bana bakmıştı. Annem, çocukluğum boyunca Lâtin Amerika'yı ziyaret etmeyi sürdürdü ve yerel bir üniversitede Lâtin Amerika çalışmaları dersleri verdi.

Sovyetlerin meydan okuması, Amerika'yı bazı yönlerini güçlendirmeye sevk etti. 1969'daki Ay'a inişe ve ardından gelen önemli teknolojik gelişmelere zemin hazırladı. Amerikalıları Avrupa ve Rus kültürünü araştırıp anlamaya teşvik etti; dil ve beşerî bilimlere dâhil olmak üzere, üniversitelere kamu yatırımlarının yapılmasını sağladı. Amerikan üniversitelerinde Rusya ve Sovyetler Birliği üzerine dersler verildi. Ancak Doğu Avrupa üzerine nâdiren, Ukrayna üzerine ise neredeyse hiç ders yoktu. Demokrasi anlayışının havalı ve canlı bir şey olduğunu göstermek için avangart Amerikan sanatı, müziği ve edebiyatı yurtdışına taşındı. Sovyetlerin Amerikan eşitsizliklerine yaptığı vurgu hem refah devletinin hem de yurtiçindeki yurttaş hakları hareketinin güçlenmesine katkı sağladı.¹⁷ Marksizm bir alternatif olmayı sürdürdükçe, Amerikalılar da kendi sistemlerini düşünsel temellerle meşrûlaştırmaya ve yapısal yollarla korumaya çalıştılar.

SSCB'nin 1991'de dağılması, sonuçları bakımından, ABD'nin gücünün kendisine karşı kullanıldığı bir judo hamlesine dönüştü. Tartışmalar, yerini artık tartışılmaz gerçeklere bıraktı.¹⁸ Kapitalizm komünizmin yerini alacak ve dünyaya demokrasiyi getirecekti. ABD'de negatif özgürlüğün yaygın bir tutum hâline gelmesiyle, bir determinist yaklaşımın yerini bir diğeri almış oldu. Mâdemki özel mülkiyetin yokluğu özgürlük getirmemişti, o hâlde özel mülkiyetin varlığı mutlaka getirecekti. Tarihin demirden yasaları herkesi özgürleştireceğine göre, geçmişi bilmeye de gerek yoktu;¹⁹ hatta 20. Yüzyıl'ın iki büyük siyasi alternatifi olan komünizm ve faşizmin ne olduğu bile unutulabilir. Bu tutum öyle bir noktaya varmıştı ki tarih disiplinine yöneldiğim sıralarda, tarih artık önemsiz addolunmaya başlanmıştı. Oysa özgürlük, bugünkü eylemlerimizin geleceği şekillendirme ihtimâliyle ilgilidir ve gelecekte bizi bekleyen ihtimâller de, ancak geçmişle kurulan hakikî bir bağla mümkün olabilir. Tarih olmadan, bunu nasıl kurabilirdik?

OLİGARŞİ

1990'ların başında beklenmedik olaylar yaşandı: Baltık kıyılarında Lehçe öğrendiğim sıralarda, Polonya gazetelerinde Los Angeles'taki

ırkçı şiddet olaylarını okuyordum;²⁰ milyarder Ross Perot'un başkanlık seçimi kampanyası, Oxford'da bir salonda BBC'nin seçim haritasında somutlaşıyordu; Yugoslavya savaşları nedeniyle, birkaçıyla arkadaş da olduğum mülteciler Viyana'ya geliyordu. Fakat o dönemki bakış açısıyla, her krize istisna, her zorluğa ise teknik bir mesele gibi bakılıyordu. Tarih, öğrenmenin değil suçlamanın aracı olarak ele alınıyordu; bu açıdan, Balkanlar'daki etnik temizlik "kadim nefretlerin" doğal bir sonucu olarak değerlendiriliyordu. Amerika ise özgürlüğün tüm zamanları aşan ölçütü olarak kabul ediliyordu.

Özgürlük negatif anlamıyla ele alındığında, siyaset de geçmişin yüklerinden kurtulmaya indirgenen pratik bir uğraşa dönüşür; 1980'ler ve 1990'ların tâbiriyle deregülasyon, özelleştirme ve sosyal yardımların azaltılmasına yönelik reform. Gerisini ise ekonomi kanunlarının ya da doğanın [kendiliğinden] hâletmesi beklenir. Bu negatif özgürlük anlayışı, Amerikalıların Doğu Avrupalılara kötü tavsiyelerde bulunmasına neden oldu: mümkün olan en kısa sürede özelleştirin; refah devletini komünist bir sapma olarak ele alın; kültürel unsurları göz ardı edin. Bu anlayış, 1990'larda ABD'de de, örneğin hapishaneleri endüstriyel komplekse çevirme ve servetin belli çevrelerde yoğunlaşmasının hızlandırılması gibi çok sorunlu politikaların benimsemesine yol açtı.

Negatif özgürlük, 2000'li yılların başarısızlıklarına da zemin hazırlıyordu. Doğu Avrupa'da birkaç yıl daha geçirdikten sonra, Eylül 2001'de Yale Üniversitesi'ndeki ilk gerçek işim için Connecticut'ın New Haven şehrine taşınmışım. 11 Eylül gününün erken saatlerinde New York'taydım; önceki gece, yağmur ertelenmiş uzun ve tatsız bir maçta Yankees'in Orioles'e yenilişini izlemiştim. New Haven'a varıp olanları öğrendiğimde New York'a dönmek istedim ama trenler seferleri iptal edilmişti.

11 Eylül saldırıları, özgürlüğün güvenlik uğruna feda edilmesini gerektiren daha önce benzeri görülmemiş bir olay olarak sunuldu. Yale'deki ilk dersimde, Doğu Avrupa'daki terör ve terörle mücadele deneyimlerinden edindiğim bakış açısıyla, İkiz Kuleler'e yapılan saldırıyı ele aldım. Bir provokasyon, zayıf tarafın güçlü tarafı kendine karşı harekete geçirebilmesiyle başarılı olur. Bu açıdan 11 Eylül saldırısı, tüm zamanların en başarılı provokasyonlarından biri oldu.

11 Eylül'den sonra, Amerikalılara, saldırganların "özgürlük düş-

manları” oldukları söylendi;²¹ fakat saldırıya verdiğimiz yanıt, özgürlüğü yanlış anladığımızı gösteriyordu. Daha fazla güvenlik için özgürlükten feragat etmek, her ikisinin de azalmasıyla sonuçlandı. İzleme faaliyeti sıradanlaştı. 2003’teki Irak işgali yüz binlerce Iraklının ölümüne neden oldu. ABD hem daha fakir hem daha az güvenli hem de daha güvenilmez bir ülke hâline geldi. Bu savaş, müdahalesizlik yaratmayı amaçlayan bir negatif özgürlük mâcerasıydı.²² Irak devleti yıkılır ve iktidardaki parti ile ordu dağıtılsa, kapitalizm ve demokrasinin kendiliğinden geleceği varsayıldı. Ancak böyle olmadı. Savaş, İran’ı güçlendirdi ve yeni yüzyılın derinliklerine uzanan bir dizi güvenlik sorununun kapısını araladı.

1990’lar ve 2000’lerde Rusya’yı yanlış anlamamızın kökeninde de negatif özgürlük kavramı vardı. 1993’te Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, parlamentoyu zor kullanarak feshetti. Bu durum, ABD’de, ekonomik reformun gereği olarak yorumlandı. Oysa gerçekte olan Sovyet sanayi yoğunlaşmasının kapitalist bir tekelleşmeye dönüşmesiydi. Çünkü, karlı işletmelerin kontrolü birkaç kişinin eline geçiyordu. 1999’dan sonra ise Yeltsin’in özel olarak seçtiği hâlefi Vladimir Putin, terör ve savaş yoluyla iktidarını sağlamlaştırarak patronların patronu konumuna geldi.²³

Negatif özgürlük perspektifinden bakıldığında, Putin sâdece paragon bir teknokrat gibi görünüyordu. Bu ise bir problem değildi, çünkü zenginliğin akılcılığı, akılcılığın ise demokrasiyi getireceği varsayılıyordu.²⁴ Yale’deki ilk bahar dönemimde bir toplantıya dâvet edilmiştim; büyük bir uluslararası hidrokarbon şirketine Rusya hakkında danışmanlık verilmesini konu alıyordu. Devletin üst kademelerinde görev yapmış bir meslektaşım, ABD politikasının, kapitalizmin hem Rusya’ya hem de Çin’e demokrasi getireceği varsayımına dayandığını söylemişti. Bunun saçma olduğunu dile getirdiğimde bir süre bu tür toplantılara çağrılmadım.

Rus oligarşisi ise, alternatiflerin olmadığı düşünüldüğü bir dönemde yeni bir siyaset, yani bir alternatif ortaya koydu.²⁵ 2004’te Putin’in Rusyası, Ukrayna’daki seçimleri manipüle etmeye çalıştı. On yıl sonra ise, Ukrayna’nın güneyini ve doğusunu işgal etti. İşgal öncesinde ve sırasında Moskova propagandası, Ukrayna’yı ve Ukraynalıları hedef alan bir karalama kampanyası yürüttü. Bu kampanya, kanıtlara ya da ideolojiye değil, sosyal medya kullanıcılarında olumsuz duygular uyandıracak unsurların tahmin edilmesine dayanıyordu. Rusya, insanların

dünyayı algılama şeklinden hareketle, belirli kırılgan noktaları hedef alabiliyordu. Genel olarak bakıldığında, Rusya’nın Ukrayna hakkındaki iddiaları çelişkiliydi: Ukraynaca diye bir dil yoktu, ama aynı zamanda Ukrayna devleti herkesi bu dili konuşmaya zorluyordu; Ukrayna devleti aslında yoktu, ama aynı zamanda baskıcıydı; Ukraynalıların hepsi Nazi’ydi, ama aynı zamanda eşcinsel ve Yahudi’ydi.²⁶ O sırada Viyana’da yaşıyor ve Ukraynalı arkadaşlarımla ve meslektaşlarımla iletişimi sürdürüyordum. Fakat Rusya’nın komşu bir ülkeyi işgal ettiği gerçeği sosyal medyada görünmez hâle gelmişti. Amerikalılar ve diğer herkes, gerçek bir saldırı savaşının ortasında havanda su dövüp boş şeylere öfkeleniyordu.

Rusya’da, özgürlüğün, engellerin yokluğu olarak tanımlanmasından, liderin keyfi arzuları karşısında hiçbir engelin bulunmadığı bir faşizm siyasetine geçildiğini görüyoruz. Buna rağmen, Moskova’nın, iyi ya da doğru diye bir şeyin olmadığına yönelik kendi propaganda pozisyonu bir tehdit unsuru olarak algılanmadı. Ukrayna’nın işgali ise, ekonomik determinizmin yanlışlığını ortaya koydu. Çünkü oligarşik Rusya, yükselen bir demokrasi değil, saldırgan bir imparatorluğa dönüşmüştü. Özgürlüğü negatif bir kavram olarak görenler için Rus nihilizmi tehlikeli görünmüyordu. Öyleydi ama. Çünkü gerçeklerin ve değerlerin boşluğu, gösteri ve savaşla doldurulur. Rus rejiminin faşist doğası, Rusya’nın 2022’de Ukrayna’yı tam ölçekli işgal girişiminden çok daha önce açıkça fark edilmeliydi.

Rusya örneğini erken bir uyarı olarak görmek gerekebilir. Çünkü 21. Yüzyıl’da Amerikan kapitalizmi de tekelleşme, servet yoğunlaşması ve çöküş süreci emareleri gösteriyor. Özgürlüğe olan bağlılık konusunda istisnai bir yerde durduğumuzu düşündüğümüzde, bu aşırı özgüvenimiz, duymak istediklerimizi söyleyen despotların propagandasına karşı bizi savunmasız hâle getirir. Özgürlüğü negatif bir kavram olarak gördüğümüz takdirde, sorunu da sâdece dışsal engeller olarak görür, asıl problemin kendi muhakeme eksikliğimiz olduğunu göz ardı ederiz. Bir yıl sonra, 2014’te Amerika’ya döndüğümde, Rus sosyal medyasının Amerikan siyasetinde ne denli etkili olduğunu görünce (Ukraynalı ve Rus arkadaşlarım gibi) şaşırıp kaldım. Amerikalıların Ukrayna konusunda Rusya tarafından aldatılmış olması zaten yeterince kötüydü. Ama 2015 ve 2016’da, Ruslar, Amerikalıları bu kez kendi vatandaşları hakkında aldattı. 2016’da, Rusların desteğiyle,²⁷ oligarşik eğilimleri olan aday, Amerikan başkanlık seçimini kazandı.²⁸

önemli kaynaklar sundu. Yale lisans öğrencileri Isabel Kalb ve David Rosenbloom araştırmada bana yardımcı oldular. Yale mezunu Daniel Edison'ın iki yıllık bir projesi, Leszek Kołakowski üzerine düşünmeye devam etmemi sağladı. Yale tarih bölümü öğretim üyeleri ve çalışanları, yıllar boyunca morâlimi yüksek tuttular. Brenda Torres, yazım ve yayın sürecinde bana destek verdi. Yale Jackson Okulu dekanı Jim Levinsohn'a, akademik ve kamusal çalışmalarım için verdiği destekten ötürü teşekkür ederim.

Borçlar aynı anda hem entelektüel hem kişisel mahiyet taşıyabilir. Bu dolaylı teşekkürlerin içinde bile dostlukların öneminin kavrandığını umuyorum. Hem çocuklarım hem de ebeveynlerim burada hem birer özne hem de birer ilham kaynağıdır. Çocukken pek de hayırlı bir evlât olmadığım gibi, şimdi de pek iyi bir ebeveyn sayılmam; fakat bu çift yönlü yüzleşme bu kitabı besledi. Kitabın tezlerinden biri, çocuk yetiştirmenin zorluklarının özgürlük kavramımızı yeniden düşünmeyi gerektirdiği olsa da ailelerle yaşanan basit sevinç anlarının da satır aralarında hissedileceğini umarım. Kardeşlerim Philip ve Michael Snyder ile ebeveynlerim Christine Hadley ve E. E. Snyder, kitabın sonuna yaklaşırken yorumlarını paylaştılar. Tıpkı diğer örneklerde olduğu gibi, onların cömertliği de her zaman aynı fikirde olmak anlamına gelmiyor.

1. Bölüm'deki mutluluk listesini, bir kütüphanede tesadüfen bulduğum Władysław Tatarkiewicz'in bir kitabından ödünç alıp küçük değişikliklerle yeniden uyarladım. Tatarkiewicz, bir tren istasyonunda rastlantı sonucu yaşadığı bir karşılaşmanın kendisini bir felsefeciye dönüştürdüğünü anlatır. Benim de burada sayamayacağım kadar çok talihli karşılaşmalarım oldu. Özgürlük anlayışım, mümkün olduğunca çok insanın iyi talihi elde edebileceği koşulları yaratmayı içerir. Ve sonra, sınırını paylaştığımız öngörülemezliğin geniş ufuklarında, bireysel var oluşun yüceltici lütfuna coşkuyla kapılırız.

SONNOTLAR

ÖNSÖZ

- 1 Bu konu üzerine düşünmeye Dan Stone'un *The Liberation of the Camps: The End of the Holocaust and Its Aftermath* (New Haven: Yale University Press, 2015) adlı çalışması sayesinde başladım; ayrıca bkz.: *AJS Review* 40, no. 1 (2016): 206–9'daki inceleme. Rutger Bregman, *Humankind: A Hopeful History*, çev. Elizabeth Manton ve Erica Moore (New York: Little, Brown, 2020), s. 279.
- 2 Rutger Bregman, *Humankind: A Hopeful History*, çev. Elizabeth Manton ve Erica Moore (New York: Little, Brown, 2020), s. 279
- 3 Pozitif ve negatif özgürlük kavramları, en bilindik hâliyle, Isaiah Berlin'in 1958'de verdiği "Two Concepts of Liberty (İki Özgürlük Kavramı)" başlıklı konferansta ele alındı; bu konuşma daha sonra metin olarak *The Proper Study of Mankind* (Londra: Chatto & Windus, 1997) içinde (s. 191–242) yeniden yayımlandı. İlerleyen sayfalarda, argümanlar derinleştikçe, negatif ve pozitif özgürlükten ne anladığımı da belirteceğim. Berlin'e dönersek, özgürlüğün "bir şeyden özgürlük" [*freedom from*] (s. 193) olduğu varsayımına yaslanarak ve pozitif özgürlüğü de (dayatmacı) otoriteyle özdeşleştirerek (s. 194), tartışmayı daha en başından çarpıttığını söylemek gerek. Berlin'in söylediği gibi iki özgürlük kavramı var olabilir, ama bana göre bu ikisi arasındaki keskin ayrım, düşünceler tarihinden ziyade, onun makalesine dayanıyor. Felsefi açıdan bakıldığında, Charles Taylor'ın ve başkalarının da gösterdiği gibi, iki kavram aslında iç içe geçer. Pozitif özgürlük fikri olmadan, negatif özgürlük düşüncesi boştur. Dahası, Berlin'in bu ayrımı, kendi argümanları açısından da verimli sonuçlar doğurmadı. Makalede (s. 219) pozitif özgürlüğü tekçi insan doğası anlayışına yönelişle özdeşleştirir. Tek bir insan doğasının var olduğu varsayımının yanlış ve tehlikeli olduğu konusunda ona katılıyorum, ama bu tekçi anlayışın pozitif özgürlükle ilgisi olduğu konusunda onunla hemfikir değilim. Onun kendi çoğulculuk fikri, göstermeye çalışacağım üzere, aslında özgürlüğü pozitif olarak kavramayı gerektirir. Berlin'in negatif özgürlüğü târif ederken söylediği gibi, eğer özgürlük müdahalenin yokluğu olsaydı, bu durum, (birden fazla) olumlu amaçları ve hedefleri olan bir birey açısından arzu edilmeyen bir şey olurdu. Berlin'in de isabetli bir şekilde belirttiği gibi, bu amaçlar birbirleriyle çelişmeli ve çelişecektir de; şu hâlde özgürlük, bu amaçları fiilen tartıp değerlendirebilme ve onaylayabilme kapasitesi ya da durumuna dönüşür. Bu da bizi, böyle bir devleti yaratmamız ve siyaseti de buna göre yapmamız gerektiği sonucuna götürür. Özgürlük şu üç nedenden ötürü pozitifdir: dünyadaki bir yokluk hâlinin değil, bireyde ve insanlar arasındaki bir varlığın ifadesidir; erdemlerin onaylanmasına bağlıdır; üzerine kafa yorulan bir siyasi eylem gerektirir.

- 4 Richard Lovelace, "To Althea, from Prison" (1642).
- 5 Bir tutsağın anıları için bkz.: Stanislav Aseyev, *The Torture Camp on Paradise Street* (Cambridge, Mass.: Ukrainian Research Institute, 2022).
- 6 Bkz.: Debórah Dwork ve Robert Jan van Pelt, *Auschwitz* (New York: Norton, 1996); Sybille Steinbacher, *Auschwitz* (Münih: Beck, 2004).
- 7 Katin katliamı olarak hatırlanan Sovyet kitlesel infazlarının belgelenmesi hakkında bkz.: Anna M. Cienciała, Nataliia S. Lebedeva ve Wojciech Materski (haz.), *Katyn: A Crime Without Punishment* (New Haven: Yale University Press, 2007). Öldürülen erkeklerin ceplerinden çıkan defterler için bkz.: *Pamiętniki znalezione w Katyniu* (Paris: Éditions Spotkania, 1989). Dul kalan eşler hakkında bkz.: Andrzej Spanily (haz.), *Pisane miłościa* (Gdynia: Rymsza, 2003), 3. Cilt. Hâfıza kültürleri hakkında bkz.: Alexander Etkind vd., *Remembering Katyn* (Londra: Polity, 2012).
- 8 20. Yüzyıl romanları arasında, Dostoyevski'nin karakter çözümleme tutkusunu bana en bâzır çağırıştıran eser, Der Nister'in 1870'lerde Ukrayna'nın Berdiçev şehrinde geçen *Maşber Ailesi* romanıdır. Der Nister, Stalin'in 1949'daki anti-Semitik tasfiyeleri sırasında tutuklandı ve 1950'de bir hapishane hastanesinde öldü. Vasili Grossman da Berdiçev'de doğdu; annesi burada Holokost sırasında öldürüldü. *Life and Fate* ve *Everything Flows* romanları, bir tarihçi olarak neyi yapabileceğim konusunda bana yön verdi; bu isimlerin empatiye dayalı üslupları, hiç kuşkusuz burada sunduğum argümanı da etkiledi.
- 9 Y. F. Mebrahtu, İsveç Akademisi'ndeki konferans, 22 Mart 2023.
- 10 Bkz.: Charles Taylor, "What's Wrong with Negative Liberty," *Philosophy and the Human Sciences: Philosophical Papers* içinde (1979; yeniden basım Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 2:211–29, özellikle s. 212, 216–17, 225, 227.
- 11 Hannah Arendt ile karşılaştırınız: "Özgürlük siyasetin anlamıdır (Sinn)" ve Charles Taylor ile: "Siyasetin temel noktası özgürlüktür." Buradaki kastım, özgürlüğün belli bir tür devlet bağlamında etik bir meşrûluk sağladığı ve ayrıca böyle bir devletin nasıl tasarlanacağına dâir yol gösterdiğidir.

GİRİŞ

- 1 Kenneth Morgan, "George Washington and the Problem of Slavery," *Journal of American Studies* 34, no. 2 (2000): 279–301.
- 2 Stuart W. Leslie, *Boss Kettering* (New York: Columbia University Press, 1983).
- 3 Burada Sovyet tarihine çok derinlemesine girmeyeceğim. Bu konuda Karl Schlögel'in 2018'de ilk olarak Almanca basılan *The Soviet Century* (çev. Rodney Livingstone, Princeton: Princeton University Press, 2023; ilk basım Almanca, 2018) adlı kitabı oldukça zengin bir kaynak.
- 4 Bkz.: Odd Arne Westad, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).
- 5 Bu türden bir düşünceye zemin hazırlayan kitaplardan biri şudur: Christopher Browning, *Ordinary Men* (New York: HarperCollins, 1992). Ayrıca bkz.: Karl Schneider, *Auswärts eingesetzt: Bremer Polizeibataillon und der Holocaust* (Essen: Klartext Verlag, 2011).
- 6 Holokost'a ilişkin bir kavrayış için bkz.: Frank Bajohr ve Dieter Pohl, *Der Holocaust als offenes Geheimnis* (Münih: Beck, 2006); Richard Breitman ve Allan J. Lichtman, *FDR and the Jews* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2013); Peter Fritzsche, "The Holocaust and the Knowledge of Murder," *Journal of Modern History* 80, no. 3 (2008): 594–613.
- 7 Raul Hilberg'in ilk kez 1961'de yayımlanan sentezi, alandaki sonraki tartışmaların çoğunu öngörmüştü. Ancak geniş bir okur kitlesine ulaşmadı. *The Destruction of the European Jews*, 3. cilt (New Haven: Yale University Press, 2003).
- 8 Alman konusu hakkında bkz.: Gary King vd., "Ordinary Voting Behavior in the Extraor-

- dinary Election of Adolf Hitler," *Journal of Economic History* 68, no. 4 (2008): 951–96; Benjamin Carter Hett, *The Death of Democracy* (New York: Holt, 2018); Richard J. Evans, *The Coming of the Third Reich* (New York: Penguin, 2003).
- 9 Faşizmin 2010'lardaki geri dönüşüne dâir anlatım için bkz.: *Esaret Yolu* (Ankara: Serbest Kitaplar, 2024). Klasik bir entelektüel tarih çalışması için bkz.: Zeev Sternhell, *Les anti-Lumières* (Paris: Gallimard, 2010); fenomenoloji için bkz.: Jason Stanley, *How Fascism Works* (New York: Random House, 2020); teori için bkz.: George Mosse, *The Fascist Revolution* (New York: Howard Fertig, 1999); tipoloji için bkz.: Stanley Payne, *Fascism* (Madison: University of Wisconsin Press, 1980); faydalı bir inceleme için bkz.: Philippe Burrin, *Fascisme, nazisme, autoritarisme* (Paris: Seuil, 2000); hâfızayı tazelemeye yardımcı olacak bir eser için bkz.: Sarah Churchwell, "American Fascism: It Has Happened Here," *New York Review of Books*, 22 Haziran 2020.
- 10 Janet M. Hartley, *Siberia* (New Haven: Yale University Press, 2014), s. 115.
- 11 Bkz.: "250.000 Handcuffs Sought During Coup," *Los Angeles Times*, 25 Ağustos 1991.
- 12 Mary Gluck'un Marksizm üzerine lisansüstü semineri için Walter Benjamin'in *Arcades Project*'ini okuyordum.
- 13 Marx ve Lenin'in arasında Friedrich Engels var; özellikle *Anti-Dühring*'e (1878; New York: International Publishers, 1972) bakınız. Leninizmin yeterince anlaşılması (ve gündel tartışmalar açısından da faydalı olması) için İkinci Enternasyonal'e de değinilmesi elzem ise de bunu burada yapmam mümkün değil. Lenin iyi bir örgütçü, mükemmel bir hatip ve usta bir taktisyen idi; taktikleri, Marx'ın yazdıklarına dayandırılabılır yorumlardı. Ancak felsefi açıdan yetersizdi; metafizik ve tarih anlayışı konusunda, Marx'ın ve Engels'in en kötü yanlarını birleştirmeyi başardı. Bu da fikirlerin tarihte ne kadar önemli bir yer tuttuğuna dâir bir örnektir. Gelenek için bkz.: James Joll, *The Second International* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1955); Leszek Kołakowski, *Main Currents of Marxism*, 2. cilt: *The Golden Age*, çev. P. S. Falla (Oxford: Oxford University Press, 1978); Gary P. Steenson, *After Marx, Before Lenin* (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1991). Benim katkım için ise bkz.: *Nationalism, Marxism, and Modern Central Europe: A Biography of Kazimierz Kelles-Krauz* (1997; yeniden basım New York: Oxford University Press, 2017).
- 14 (Benim tebliğim de dâhil) Bu konferanstaki sunumlar için bkz.: John Williamson (haz.), *Economic Consequences of Soviet Disintegration* (Washington, D.C.: Institute for International Economics, 1993).
- 15 Bkz.: örneğin, "Text of Bush's Address to Nation on Gorbachev's Resignation," *New York Times* (bundan sonra NYT), 26 Aralık 1991.
- 16 Yabancı bir ülkenin seçimlerini etkileme konusuyla ilgili olarak bkz.: David Shimer, *Rigged: America, Russia, and One Hundred Years of Covert Electoral Interference* (New York: Knopf, 2020).
- 17 Bkz.: Mary L. Dudziak, "Desegregation as a Cold War Imperative," *Stanford Law Review* 41, no. 1 (1988): 61–120. Sivil haklar hareketine katılan Amerikalılar arasında, Sovyetler'de ırksal eşitliğin sağlandığına içtenlikle inananların bulunması hakkında bkz.: Glenda Gilmore, *Defying Dixie: The Radical Roots of Civil Rights, 1919–1950* (New York: Norton, 2008).
- 18 3. Bölüm'de ele alacağım siyasi kaçınılmazlık konusu için bkz.: Isaiah Berlin, "Historical Inevitability," *The Proper Study of Mankind* içinde (Londra: Chatto & Windus, 1997), s. 119–90. Bu metin ilk olarak 1953'teki bir konferansta sunulmuştur.
- 19 Çocukken okuduğum J. R. R. Tolkien, yaşanmış bir şeyin belli kurallar ya da döngüler nedeniyle kaçınılmaz olarak yaşandığı türünden bir alegorik tarih anlayışını haklı olarak küçümser. Bunun yerine, tarihi, örüntüler ve imkânlar barındıran bir "uygulanabilirlik" alanı olarak kavramayı savunur. Bu konuya, *The Fellowship of the Ring*'in (Yüzüklerin Efendisi: Yüzük Kardeşliği) 1954 baskısına yazdığı önsözde değinir.
- 20 Los Angeles polisi, bölgedeki Siyahi erkeklerin ve erkek ergenlerin yüzde 47'sini çete üyesi veya çetelerle bağlantılı olarak sınıflandırmıştı. Bkz.: Elizabeth Hinton, *America*

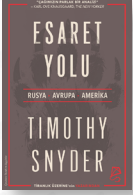
- on Fire: The Untold History of Police Violence and Black Rebellion Since the 1960's (New York: Liveright, 2021), s. 240.
- Bkz.: Daniel Markovits, *The Meritocracy Trap* (New York: Penguin, 2019).
- 21 Başkan George W. Bush, "Authorization for the Use of Military Force," 18 Eylül 2001.
- 22 O dönemde de aynı görüşteydim. İlgili makalem için bkz.: Snyder, "War Is Peace," *Prospect*, 21 Kasım 2004.
- 23 David Satter, *The Less You Know, the Better You Sleep* (New Haven: Yale University Press, 2016); Krystyna Kurczab-Redlich, *Wow, Wolodia, Wladimir* (Varşova: W.A.B., 2016), s. 334–46, 368. Savaşlara siber savaşlar da dâhildi: Hannes Grassegger ve Mikael Krogerus, "Weaken from Within," *New Republic*, 2 Kasım 2017; Marcel Van Herpen, *Putin's Propaganda Machine* (Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2016); John Markoff, "Before the Gunfire, Cyberattacks," *NYT*, 12 Ağustos 2008; Irakli Lomidze, *Cyber Attacks Against Georgia* (Ministry of Justice of Georgia: Data Exchange Agency, 2011).
- 24 Dikkatli bir değerlendirme için bkz.: Michel Eltchaninoff, *Dans la tête de Vladimir Poutine* (Arles: Actes Sud, 2015).
- 25 Rus oligarşisi hakkında bkz.: Karen Dawisha, *Putin's Kleptocracy* (New York: Simon & Schuster, 2014); ayrıca bkz.: Anders Åslund ve Andrew Kuchins, *The Russia Balance Sheet* (Washington, D.C.: Peterson Institute, 2009). İlginç bir düşünme anı için bkz.: Karl Schlögel, *Entscheidung in Kiew* (Münih: Carl Hanser Verlag, 2015), s. 78.
- 26 Rusya'daki eşcinsel karşıtı propagandaya yönelik bir erken dönem çalışması için bkz.: Tatiana Riabova ve Oleg Riabov, "The Decline of Gayropa? How Russia Intends to Save the World," *Eurozine*, 5 Şubat 2014. Resmî Rus açıklamalarında da açıkça yer verilen uluslararası boyutlu eşcinsel komplo hakkında bkz.: Vladimir Yakunin, "Novyi mirovoi klass vyzov dlya chelovechestva," *Narodnyi Sobor*, 28 Kasım 2012.
- 27 Rus yardımı, Mueller Raporu'nda (*Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election*, Mayıs 2019) ayrıntılı biçimde belgelendi. Fakat bu desteğin varlığı kampanya döneminde de açıkça görülmekteydi. Daha fazla birincil kaynak için bkz.: Snyder, *Esaret Yolu*, 6. bölüm. 2016 ve 2017'deki bilinenler hakkında bkz.: Timothy Snyder, "Trump's Putin Fantasy," *New York Review Daily*, 19 Nisan 2016; Franklin Foer, "Putin's Puppet," *Slate*, 4 Temmuz 2016; "How Vladimir Putin Is Using Donald Trump," *Newsweek*, 29 Ağustos 2016; Craig Timberg, "A Russian Journalist Explains How the Kremlin Instructed Him," *New Yorker*, 22 Kasım 2017; Julia Joffe, "What Russian Journalists Uncovered," *Atlantic*, 30 Aralık 2017; Zachary Cohen, "Russian Politician: US Spies Slept While Russia Elected Trump," *CNN*, 12 Eylül 2017; "Fabrika trollei," *RBK*, 17 Ekim 2017; Andrew Higgins, "Maybe Private Russian Hackers Meddled in Election, Putin Says," *NYT*, 1 Haziran 2017; Elizabeth Dwoskin vd., "Google Uncovers Russian-Bought Ads," *NYT*, 9 Ekim 2017; Mike Isaac ve Daisuke Wakabayashi, "Russian Influence Reached 126 Million Through Facebook Alone," *NYT*, 30 Ekim 2017; Casey Michel, "How the Russians Pretended to Be Texans," *Washington Post*, 17 Ekim 2017. Trump'ın Rusya'dan aldığı malî destek hakkında bkz.: Craig Unger, "Trump's Russian Laundromat," *New Republic*, 13 Temmuz 2017; Natasha Bertrand, "The Trump Organization," *Business Insider*, 23 Kasım 2017; Shaun Walker, "Trump in Moscow," *Guardian*, 18 Eylül 2017; Jo Becker, Adam Goldman ve Matt Apuzzo, "Russian Dirt on Clinton? 'I Love It,' Donald Trump Jr. Said," *NYT*, 11 Temmuz 2017.
- 28 2016 başkanlık seçiminde Rus müdahalesinin belirleyici olduğu görüşü hakkında bkz.: Kathleen Hall Jamieson, *Cyberwar* (New York: Oxford University Press, 2018). Konuya dâir önemli bir arka plan için bkz.: Edward Lucas, *Cyberphobia* (New York: Bloomsbury, 2015).
- 29 Her şeyi kendi yetenek ve çabaları sayesinde başardığını iddia eden insanlar, paralarını neden çocuklarına bırakıyor?
- 30 Trump'ın sadece görev döneminin başlarındaki yalan söyleme sicili bile şaşırtıcı boyuttaydı: "Fact Checking," *NYT*, 27 Nisan 2017; "Fact Checker," *Washington Post*, 10

Ekim 2017.

- 31 Bu, 14. Değişiklik'in 3. Bölümü'nde düzenlenmektedir. Bkz.: William Baude ve Michael Stokes Paulsen, "The Sweep and Force of Section Three," *University of Pennsylvania Law Review* 172, no. 3 (Şubat 2024): 605–745.
- 32 Bu konuda, özgürlüğün, "kim olduğumuzu ya da kim olmak istediğimizi yansıtmayan" bazı arzularımızdan kendimizi sıyırmamızı da içerdiğini yazan Charles Taylor'ı dikkate alabiliriz.
- 33 Iliia Chedoloma, "Інтелектуальна біографія Михайла Рудницького (1889–1975)," *Ukrainian Catholic University*, 2022.
- 34 Bu kişi Jeffrey Sonnenfeld idi; ayrıntıları 29 Mart 2023 tarihli bir e-postada kayda geçirmiştir.
- 35 Kant'ın pratik akıl anlayışında, amaçlarımızı tanımlar ve böylece irademizi şekillendiririz.

1. BÖLÜM: EGEMENLİK

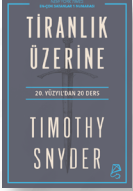
- 1 Edith Stein, *Einführung in die Philosophie* (Freiburg: Herder, 1991), s. 194.
- 2 Edith Stein, *Zum Problem der Einfühlung* (Halle: Buchdruckerei des Waisenhauses, 1917), bölüm 3.
- 3 Stein, *Zum Problem der Einfühlung*, s. 50–53.
- 4 Stein, *Zum Problem der Einfühlung*, s. 61–64.
- 5 Stein, *Zum Problem der Einfühlung*, s. 77–79.
- 6 Stein, *Zum Problem der Einfühlung*, s. 77.
- 7 Faşizm siyaseti, düşman tanımının keyfileştirilmesiyle başlar. Bkz.: Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, çev. George Schwab (Chicago: University of Chicago Press, 2007), s. 25–28; ayrıca Schmitt, "Eröffnung," *Das Judentum in der Rechtswissenschaft*, 1. cilt: *Die deutsche Rechtswissenschaft im Kampf gegen den jüdischen Geist* (Berlin: Deutscher Rechtsverlag, 1936), s. 14–18; Schmitt, "Neue Leitsätze für die Rechtspraxis," Herlinde Pauer-Studer ve Julian Find (naz.), *Rechtfertigungen des Unrechts* içinde (Berlin: Suhrkamp, 2014), s. 513–16.
- 8 Almanca çoğul biçimi *Leiber*'dir; kafa karışıklığını en aza indirmek için bunu kullanmaktan kaçınıyorum.
- 9 Edith Stein'in Papa XI. Pius'a hitaben yazdığı 12 Nisan 1933 tarihli mektup için bkz.: Susanne Batzdorff, *Aunt Edith: The Jewish Heritage of a Catholic Saint* (Springfield, Ill.: Templegate, 2003), s. 226–27.
- 10 Bunun klasikleşmiş sanatsal bir yorumu Thomas Bernhard'ın *Heldenplatz* adlı oyunudur (1988; yeniden basım Frankfurt: Suhrkamp, 1995). Pogrom havasına dâir iyi bir özet için bkz.: Martin Pollack, "Des is a Hetz und kost net viel," *Der Standard*, 2 Mart 2013. Genel olarak bkz.: Gerhard Botz, *Nationalsozialismus in Wien* (Vienna: Mandelbaum, 2008).
- 11 Bkz.: Götz Aly ve Susanne Heim, *Vordenker der Vernichtung* (Hamburg: Hoffmann und Campe, 1991); Götz Aly ve Christian Gerlach, *Das letzte Kapitel: Der Mord an den ungarischen Juden 1944–1945* (Frankfurt: Fischer-Taschenbuch Verlag, 2004).
- 12 Sovyet kamp sisteminde bedeninin nesneleştirilmesi üzerine bkz.: Golfo Alexopoulos, *Illness and Inhumanity in the Gulag* (New Haven: Yale University Press, 2017). Nazi kamp sistemi üzerine bkz.: Nikolaus Wachsmann, *KL: History of the Nazi Concentration Camps* (New York: Farrar, Straus & Giroux, 2015).
- 13 Adolf Reinach, *Gesammelte Schriften*, (Halle: Niemeyer, 1921).
- 14 Bu oldukça zahmetli bir çalışmaydı. Husserl'in, Stein'in düzeltme önerilerini yeterince dikkate almış olsaydı, bugün çok daha tanınan bir figür olabilirdi.
- 15 Stein, *Zum Problem der Einfühlung*, 55.
- 16 İnsanların karşılıklı tanıma yoluyla birbirlerini tanıdıklarını argümanı, Hegel'in *Pheno-*

ESARET YOLU

Timothy Snyder

Ünlü tarihçi Snyder, Rusya, Amerika ve Avrupa'daki özgürlük karşıtı eğilimleri inceliyor. Totaliter rejimlerin tarihsel örneklerinden yola çıkarak, günümüzde özgürlüklerin nasıl tehdit altında olduğunu ve demokrasiye yönelik tehlikeleri ele alıyor.

TİRANLIK ÜZERİNE

Timothy Snyder

Ödüllü tarihçi Snyder, özgürlüğün ne olduğunu, nasıl yanlış anlaşıldığını ve onu korumamızın neden hayatta kalmamız için tek şansımız olduğunu öne sürüyor. Yazar, unuttuğumuz özgürlük idealini yeniden keşfetmeye ve birlikte çalışarak daha iyi bir gelecek inşa etme çağrısında bulunuyor.

OTOKRASI A.Ş.

Anne Applebaum

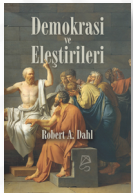
Pulitzer ödüllü yazar Anne Applebaum, otokratik rejimlerin yolsuzluk, dezenformasyon ve baskı araçlarıyla nasıl uluslararası işbirlikleri kurduğunu ortaya koyuyor. Küresel bir kleptokrasi ağının izlerini süren kitap, demokrasiyi tehdit eden bu yapıların işleyişini ve Batı'nın bu tehditle mücadelesindeki zorlukları ele alıyor. **YAKINDA**

AZINLIĞIN TİRANLIĞI

Steven Levitsky ve Daniel Ziblatt

Azınlığın Tiranlığı sandıkta kazanamayan siyasi azınlıkların, hukuku ve köhnemiş kurumları kullanarak çoğunluğa nasıl hükmettiğini inceliyor ve demokrasinin geleceği için acil bir kurumsal reform çağrısı yapıyor. **YAKINDA**

DEMOKRASİ VE ELEŞTİRİLERİ

Robert A. Dahl

Bu klasik eserinde Dahl, demokrasi kavramını ve tarihsel gelişimini inceliyor. Demokrasiye yönetilen kurumsal eleştirileri ele alarak, demokratik sistemlerin güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi için önerilerde bulunuyor. **YAKINDA**

LİBERALİZM VE HOŞNUTSUZLARI

Francis Fukuyama

Ünlü siyaset bilimci Fukuyama, modern toplumların temelini oluşturan liberalizmin başarısızlıklarını ve eleştirilerini cesurca masaya yatırıyor. Kitap, özgürlük, bireysel haklar ve toplumsal adalet arasındaki gerilimleri keşfederken, liberalizmin kendini yenileyip yenileyemeyeceğini sorguluyor.